

Odborné práce

Nejstarší historie panství Žampach	Dlouhoňovice Pohled do historie vsí do poč. 19. stol.	Využití historické klimatologie v genealogii Podorlicka	Vystěhovalectví z Poličska v letech 1850-1890	Počátky evangelického sboru v Poličce
Měna na Moravě a některé cenové relace na Horácku	Z historie kunštátského panství ve 30tileté válce	Ohlas válek o rakouské dědictví na Kunštátsku	Průběh a oběti cholery epidemie v Poličce roku 1866	

NEJSTARŠÍ HISTORIE PANSTVÍ ŽAMPACH

Marie Štěpánová

Zakládání sídel ve 12. – 14. století
 Kolonizační činnost v povodí Orlic (2. pol. 13. století)
 Doba loupeživých rytířů (1. pol. 14. stol.)
 Mýty a skutečnost o loupeživém rytíři Janu ze Smojna
 Za Žampachů z Potštejna (2. pol. 14. století – poč. 16. století)
 Vznik vsí na žampašském panství
 Úpadek rodu Žampachů a noví majitelé panství (16. století)
 Žampašský statek na prahu třicetileté války
 Příjmy vrchnosti z vlastního podnikání
 Poddanské platy a robota
 Třicetiletá válka a její důsledky pro žampašské panství

Zakládání sídel ve 12. – 14. století

Již od nejstarších dob vedly před Orlické hory obchodní cesty. Je těžko určit, v kterém časovém údobí vznikaly a kudy vedly, ale říká se, že už od 10. století se kupci se svým zbožím vypravovali z Kladska přes Habelschwerdt (v současnosti Bystrzyca Klodzka), kde se stezka dělila na dva proudy. První pokračoval kolem strážního hradu v dnešní Ponikvě^[1] skrz Mariánské Údolí místy, kde dnes leží Vrchní Orlice, Bartošovice, Nekoř a Žamberk; odkud pak podél Divoké Orlice k nynějším městům Kostelec nad Orlicí a Hradec Králové. Druhý směr z Habelschwerdtu se v současném Miedzylesie dělil a buď oblastí Mladkova nebo Králík pokračoval k Tiché Orlici. Přes brod, kolem něž se v přítomnosti rozkládá okrajová část Letohradu – Orlice, se kupci dostali na druhý břeh řeky a putovali po trase nynějších měst Ústí nad Orlicí, Vysoké Mýto přes Chrudim ku Praze.^[2] Dá se předpokládat, že podél každé takové stezky rostly nevelké osady, jejichž obyvatelé zajišťovali obchodníkům bezpečný průchod a možnost odpočinku.

Jinak však kopcovitý, převážně zalesněný terén s nepřilíh úrodnou půdou k souvislému osídlení příliš nelákal. Navíc byla oblast vzdálená centrům politického a hospodářského života a ke svému rozvoji proto postrádala základní hospodářské stimuly. Zatímco na níže položeném Choceňsku byly nalezeny nespočetné doklady o pravěkých sídlištích, ve zdejších končinách se začaly vytvářet rozsáhlejší, plošně osídlené celky až během 11. – 13. století. Hranice panství se tehdy stanovovaly objížďením či obcházením. Proto jsou v této době typickým pojmenováním „újezdy“.

Pomineme-li zájmy církve a krále, od počátku 12. století začali v rámci tzv. vnitřní kolonizace obsazovat dosud neosídlená místa příslušníci předních velmožských rodin, které k rozšiřování držav nutil zejména narůstající počet dědiců, mezi něž by se rozdobil stávající rodový majetek.

Jako první uplatnil své zájmy právě na Choceňsku významný rod Hradišiců^[3]. Kojata, syn královského komorníka Hradiše, zanechal ve své závěti z roku 1227 poměrně dobře zaznamenaný rozsah panství, které rozdělil mezi své příbuzné, zderazský klášter a družiníky. Všechny dědice nabádal, aby „vzdělávali půdu v nová pole“, což potvrzuje nevelký okruh osídlení. Z odkazu je m.j. patrné, že zalesněné území v místě dnešních Libchav dostal Kojatův družiník^[4] Nakaš. Teprve on zde asi založil ves, jež by měla být nejstarším sídlem v blízkosti Dlouhoňovic.

A jak se v takových případech postupovalo? Nejdříve se na kmenech vzrostlých stromů při zemi sloupil pruh kůry, což vedlo během dvou – tří let k jejich odumření. Pak se les vysekal nebo spálil a zbylé pařezy se za pomoci sochorů, seker, rýčů a motyk (klučovic) odstranily. Těmto procesům se říkalo „žďáření“ a „klučení“. Mají odraz i v názvech vsí vzniklých na bývalé lesní půdě : Kluky, Paseky, Žďár ... Popelem vylepšenou půdu využívali předkové zčásti pro výstavbu obydlí a z většího dílu pro zajištění hospodářské soběstačnosti nové osady.

Pro poznání dávného osídlení zdejší krajiny je podstatné, že Kojata Hradišic odkázal Choceň svým dalším družiníkům, Milotovi a Sezemovi. Právě služebníci, kteří tímto způsobem získávali od svého pána vlastní půdu, vytvořili základ drobné šlechty – zemanů a vladyků a vedle již zmíněných velmožských rodin se podíleli na další kolonizaci neosídlených částí země ve 13. století.

Kolonizační činnost v povodí Orlic (2. pol. 13. století)

Potomci Sezemy, Kojatova družiníka a dědice Choceň, užívali podle J. V. Šimáka^[5] přídomku „ze Zebína“. Podle jiných teorií pocházel zmíněný rod z okolí Vysokého Mýta či z krajiny při horní Metuji. Prvním doloženým nositelem rodového jména je Petráň Zebínský, připomínaný v Dalimilově kronice jako hrdina bojů s Branibory (1278 – 1283)^[6]. Ještě dříve, na konci vlády Přemysla Otakara II. (1253 - 1278), se ale páni ze Zebína patrně podíleli na kolonizaci krajiny při horním toku Divoké Orlice, kde organizovali osídlování v místech pozdějšího žampašského panství. Před pány s loveckou trubkou v erbu přišli do kraje cyriaci (křížovníci s červeným srdcem), kteří

v dnešním Klášterci založili klášter zvaný Orlice, Orlík či Orlička. Zájmy obou kolonizátorů se střetly a spor musel řešit pražský arcibiskup Tobiáš z Bechyně, který v listině náležející do let 1279 - 90 zakázal neznámému pánovi stavět hrad na území náležejícím klášteru. PhDr. František Musil CSc. vyslovil zajímavou domněnku, že zmíněné sídlo je identické se skromnými pozůstatky neznámého, patrně nedokončeného hradu na skalnatém ostrohu řečeném Vejrov v Nekoři, ležícím jen 4 km vzdušnou čarou od místa, kde na stejném břehu stál klášter. Onoho šlechtice ztotožňuje s blíže neurčeným příslušníkem rodu ze Zebína, jenž se poté stáhl na druhý břeh Divoké Orlice, kde nechal vystavět nový hrad na výrazném kopci nad Písečnou (542 m)^[7]. Panské sídlo prý přejalo v německé podobě jméno vsi (Písečná - Sandbach), brzy se však vžila počestnější varianta Žampach.

Ale všechno mohlo být docela jinak ... V této souvislosti se totiž nedá přehlédnout přibližně do stejné doby náležející vznik hradu Geiersberk (Kyšperk) na návrší dnes zvaném Hradisko, jehož zakladatel patrně patřil do okruhu příbuzenstva žampašských pánů^[8]. Zatímco až dosud je název překládán jako Supí Hora a PhDr. František Musil jej ve své práci^[9] označuje za tehdy módní německý název, já se domnívám, že správným překladem „Geier“ není „sup“, nýbrž v německých nářečích užívaný „výr“^[10]. Takto vysvětlené pojmenování bylo důkazem, že onen nejmenovaný šlechtic nezačal jako protiváhu za opuštěný Vejrov stavět Žampach, nýbrž hrad, jemuž dal stejný název – Geiersberg. Žampašský hrad tak patrně vznikl zcela nezávisle na popsáných událostech. Bezesporu tedy museli být dva šlechtici, z nichž jeden chtěl kolonizovat území na pravém břehu Divoké Orlice okolo Vejrova a když musel z biskupova rozhodnutí tuto končinu opustit, stáhl se na levou stranu řeky, kde již působil druhý z nich, příbuznými, protože jinak by se o teritorium těžko podělili. Protože od počátku kolonizace už uběhla nějaká doba, jeden z hradů (Žampach) již stál, zatímco druhý (Kyšperk) se začal budovat o něco později.

A jako to tedy bylo se Žampachem ? Většinou se uvádí, že vyrostl na výrazném návrší nad vsí Písečnou a převzal její jméno. Že pojmenování vzniklo počestnějším původně německého názvu se zdá vcelku nepochybné. Ale osídlování oblasti teprve začínalo, takže kde by se tu tedy vzala ves ? Navíc „písečná“ se překládá „sandig“, kdežto „Sandbach“ značí „písečný potok“, tedy potok s písčiny (patrně Hnatnický^[11]). Jestliže by opevněné sídlo dostalo jméno podle vsi, předpokládala bych spíše podobu Sandburg – Písečný hrad či Sandberk – Písečná Hora. Proto se domnívám, že nejdříve vznikl hrad s několika poddanými v podhradí a později teprve vesnice.

S ohledem na širší okolí dodávám pro upřesnění, že ve stejné době prováděli západně odtud rozsáhlou zakladatelskou činnost v povodí Divoké Orlice příslušníci rodu pocházejícího ze západních Čech, kteří svůj původ odvozovali od plzeňského kastelána Drslava^[12] a jsou proto často nepřesně označováni jako Drslavci. V místě původní existence rodu založili hrady Potštejn a Litice a poté dali stejná jména i novým východočeským sídlům. Zmíněné hrady nechal patrně vybudovat Půta z Potštejna (odtud Půtici), jenž přenechal Potštejn svému příbuznému Prockovi. Jími osídlované území se zvětšovalo směrem na Žamberk.

Jižně od Žampachu leželo již stabilizované lanšperské panství vzniklé v 1. pol. 13. století, které král Václav II. daroval po částech v letech 1292 a 1306 zbraslavskému klášteru. Do majetku církve přešel hrad Lanšperk (Landesberg), nynější město Ústí nad Orlicí (Wilhelmswerde), 3 městečka a 43 vsí^[13], z nichž se nejbližší místu, kde dnes leží Dlouhoňovice, nacházely Kunčice, v současnosti část Letohradu.

Zakládáním vsí se žádný z hradních pánů osobně nezabýval. K tomu určil podle možností organizačně schopného a důvěryhodného člověka, většinou někoho ze svých služebníků, tzv. lokátora, jehož úkolem bylo získat osadníky, dovést je na určené místo, tam jim vyměřit půdu a dohlížet na její řádné obdělávání. Za to mu náležely určité hospodářské výhody (např. pozemky osvobozené od placení úroků, právo šenku, právo postavit si svobodný mlýn apod.). A protože měl důvěru majitele panství, bývala mu zpravidla svěřena dědičná funkce rychtáře. Zajišťoval mezi svými sousedy prosazování pánovy vůle, vybíral daně a v neposlední řadě rozhodoval v běžných sporných záležitostech. Právě z vykonávání soudní moci mu také plynul určitý zisk, neboť si mohl ponechat část (zpravidla třetinu) zaplacených pokut a soudních poplatků.

Odkud se brali noví osadníci ? Jedním ze zdrojů byly početné se rozrůstající rodiny hradní čeledi. Pokud existovala vazba na šlechtický rod s již stabilizovaným panstvím na jiném místě (Hrabišici, Půtici), bylo možno požádat o pomoc příbuzné. Nedala-li se využít ani jedna z těchto možností, nezbylo, než hledat jinde. I když se v této fázi kolonizace^[14] hojně účastnili Němci, názvy zdejších vsí ani příjmení obyvatel nenapovídají, že by se ve zdejší krajině nějak výrazně prosadili.

Vztah mezi vlastníkem půdy a kolonisty se tehdy vytvářel na základě zákupního čili emfiteutického práva^[15]. To v podstatě znamenalo, že osadníci drželi pronajatou půdu dědičně a za to odváděli každoročně peněžitou rentu – úrok, placený pololetně na jaře a na podzim^[16]. Vesnice se ale musela nejprve rozvinout a vybudovat hospodářskou strukturu, proto byla po svém vzniku na určitou dobu od povinností osvobozena^[17]. Tento časový úsek nazývaný „lhuota“ se přeneseně stal typickou součástí názvů v tomto období založených vsí.

Polnosti, tzv. plužina, byly rozděleny na tři hony, na nichž se střídalo setí jařin, ozimů a úhor (trojhonný systém). Roboty konali poddaní jen minimální, pouze několik dní v roce pracovali při panských dvorech, ve většině případů však místo toho odváděli také peněžité dávky.

Doba loupeživých rytířů (1. pol. 14. stol.)

Na dosud neosídlených místech vyrostla sice opevněná sídla, ale kromě hradního pána, jeho služebníků a čeledi zela panství více méně prázdnotou. K vytvoření hospodářské infrastruktury bylo třeba nejprve získat nové osadníky, poskytnout jim půdu, čas na její obdělání, a pak, po mnoha letech, se dalo počítat s nějakým užitekem.

O to víc lákalo rozsáhlé, dříve založené a již plně prosperující lanšperské panství v majetku zbraslavského kláštera. Neuspořádané poměry v zemi po zavraždění posledního Přemyslovce, krále Václava III. (1306) a za vlády Jana Lucemburského způsobily, že se na církevním zboží beztrešně přizívovali loupežnými výpravami takřka všichni okolní šlechtici. Mniši si ve své kronice stěžují :

„...naši sousedé neustávali bez přestání činiti tehdy násilí našim chudým poddaným. Chtějice pak je tehdy vykoupit, protože dni byly zlé, dali jsme tu onde celý náš důchod, totiž více než tři sta hřiven, sousedním lupičům jako dravým vlkům, abychom aspoň takto koupili svým majetkům výhodu pokoje. Dali jsme tehdy Ješkovi ze Šilderky tvo osmdesát hřiven, aby nás jen jediný rok ušetřil, Petrovi ze Žampachu a jeho přátelům^[18] šedesát hřiven, Janovi Vosthubovi^[19] čtyřicet a Oldřichovi z Brandýsa třicet hřiven. ... Prospěl náš dar, ale ne mnoho, neboť kdo si zvykl loupit cizí, za málo pokládá daně slovo a ruší smlouvu, kterou učinil. A když jsme viděli, že nemůžeme dary zachovati své majetky beze škody, svěřili jsme je do správy Jindřichovi z Lipé, ale pod takovou podmínkou, že nám má dávatí polovici důchodů ...“^[20]

Jméno Petra ze Žampachu zmiňovaného mezi škůdci roku 1308 zároveň poprvé, byť nepřímo prokazuje existenci hradu. Tento Petr mohl být totožný s již připomenutým Petráněm Zebínským, ale spíše náležel k jeho potomkům. Linie rodu pak pokračuje syny či vnuky Petrem a Vilémem ze Žampachu.

Po smrti Petra ze Žampachu zřejmě převzal poručnictví nad dědictvím pozůstalých synů Křesislav, asi příbuzný; možná dokonce bratr či nejstarší syn zesnulého majitele, jako držitel hradu doložený roku 1312^[21]. Zápis vztahující se k roku 1316 dokazuje, že i on často loupil na lanšperském klášterním panství, neboť „zloba Žampašských a Brandýských a jiných sousedů tolik poplenila každodenním drancováním Landškroun a okolní statky, patřící Zbraslavi, že jsme je museli takřka zadarmo svěřiti do ochrany panu Hejmanovi, synovi Půty z Dubé.“^[22]

Pánové na Žampachu se rozvoji vlastního panství asi příliš nevěnovali a kvůli loupeživému způsobu života přišli o zdejší majetek. Mohlo k tomu dojít roku 1318, kdy „král objížděl sem tam a způsoboval svým nepřátelům nebezpečnosti; zabral tvrze některých odbojníků a jiným způsobil

škody“^[23]. Pobyt panovníkova vojska ve zdejší krajině potvrzuje zápis Oty Žitavského, učiněný roku 1324 : „*Tehdy král vrátil s myslí dosti ochotnou klášteru hrad Landšperk a jeho statky při něm ležící. Ten hrad s jeho majetky držel král násilně šest let ...*“^[24] Patrně ve stejnou dobu, listinou datovanou 23. března 1324 a poprvé přímo zmiňující hrad, udělil Jan Lucemburský Žampach jako královské léno Jindřichu ml. z Lipé^[25], nejvyššímu maršálku českého království a pánu na Rychvaldu, který měl již dva roky v zástavě panství litické^[26] (patrně tedy i Žamberk). Důvod objasňuje soudobý dokument : *23. března 1324 v Bacharachu. Jindřich mladší z Lipy prohlašuje, že od Jana, krále českého atd. jako vyrovnání za své vykonané služby titulem manství (léna) dostal hrad Žampach v držení „neboť byl s vynaložením jeho vlastních peněz dobývaný“*^[27]

Nový pán na Žampachu jistě nesídlil, ale dosadil sem svého zástupce - purkrabího, jako předního správního a soudního úředníka panství. Co se stalo s původním majitelem, jímž byl možná dosud Křesislav, není známo. Je možné, že při dobývání hradu zemřel. Část hradu náležela až do roku 1341 Petrovým potomkům Petru a Vilémovi ze Žampachu^[28], proto soudím, že v době, kdy Žampach spadl pod královskou správu, byl jejich otec či děd Petr již mrtev a zabaven byl pouze ten díl, jehož majitel (Křesislav ?) škodil na lansperském panství. Rodiny pravděpodobně spřízněné s pány ze Žampachu jsou i později doloženy v širokém okolí (např. roku 1349 Jan ze Sudslavy^[29], roku 1368 Jan Svár ze Žampachu a na Kunvaldě^[30]).

Zatímco předchozí majitelé se příliš o růst vlastního hospodářství nestarali a co potřebovali, bezostyšně brali bohatším sousedům, nový pán, Jindřich ml. z Lipé, jeden z čelných velmožů země, si nic takového nemohl dovolit. Ani on však svým rozmařilým životem a častými půjčkami^[31] nenaplnuje představu dobrého hospodáře. Domnívám se, že právě Jindřich si od krále vyprosil ke svému panství ještě Mladkov^[32], jenž mu zaručoval příjem ze cla.

Za jeho vlády byl na panství zřejmě klid a podle všeho se tu dá teprve v tomto období hovořit o rozvoji vesnic. Mnozíci se služebnictvo a řemeslníci žili přímo ve východní části hradu – předhradí obklopeném kamennou hradbou, z něhož se teprve po zvedacím mostě dalo vstoupit do vlastního panského sídla v západní části. Na dohled odtud vznikla první ze vsí, v jejímž názvu se odrazilo jméno hradu – Písečná, v níž se, jak název říká, usadili čeští obyvatelé. A jelikož každý šlechtic považoval za svoji povinnost postarat se i o duchovní spásu poddaných, vyrostl v Písečné zakrátko kostel doložený v soupisu far pražského arcibiskupství vzniklém mezi lety 1344-1350 jako součást děkanátu kosteleckého. Dokument uvádí v té době fary také v Lukavici, na Orlici, v Nekoři, v Žamberku a v Mladkově^[33].

Na odlehlá panská sídla zajížděli v klidných časech kupci se svým zbožím a síť dávných obchodních stezek se díky nim postupně rozšiřovala. Žampašské panství stálo v dobách, kdy zde panovali loupeživí rytíři stranou obchodních zájmů, ale když se zdejší poměry uklidnily, nic kupcům v návštěvách hradu nebránilo. Přes Žampach z Choceň směrem na Sudslavu a Libchavu (?) vedla cesta, která procházela okolo hradu do míst, kde dnes leží Letohrad, skrz Špitálský les do Nekoře a tam se napojovala na kladskou cestu vedoucí do Mladkova.

V roce 1332 již existovalo město Žamberk a je možné, že již tehdy využívali kupci cestu vedoucí odtud Příčnicí na severní straně Lukavice kolem lesíka Šafranice u lukavského dvora jižním směrem přes Kunčice, k brodu přes Tichou Orlici a pak podél vrchu Herklíce do Vaňkovského sedla, kde se křížovala s další stezkou vedoucí z Kladska^[34].

Zdálo by se, že loupeživým rytířům odzvonilo, ale opak je pravdou. K tomuto způsobu života se uchýlil i Mikuláš z Potštejna, majitel rozsáhlého panství na Divoké Orlici. V letech 1338 a 1339 proti němu vojensky zakročil Karel, syn Jana Lucemburského a pozdější císař. Ve svém životopise se o tom zmiňuje následovně : „*příjev k Vysokému Mýtu zbořil jsem hrad Choceň a četné jiné hrady pána z Potštýna, neboť*

jsem vedl toho času válku s tím pánem; později však nastal smír“^[35] Příklad netrvalo dlouho, neboť již v následujícím, tj. v roce 1339 Karel píše : „*Odtud (tj. z Moravy) jsem táhl obléhati Potštýn, protože se pán jeho vzepřel proti mně i králi českému a že se mnoho loupeží dělo s toho hradu. A až byl považován za nedobytný, přeče jsem ho v devíti nedělích dobyl a věž, do níž se majetník hradu uchýlil, jsem strhl k zemi a také hradby i všechn hrad jsem sroval se zemí.*“ Mikuláš z Potštejna v troskách věže zahynul. Zůstala po něm vdova Eliška, která držela panství Borohrádek a synové Ješek^[36], Čeněk, Jindřich^[37], Vaněk^[38] a Půta, jenž se stal knězem.

Rod pánů z Lipé vlastnil až do roku 1341 pouze část žampašského panství. Teprve tehdy odkoupil i zbytek od potomků Petra ze Žampachu. Někdy po roce 1346 získal hrad do zástavy Jan Pancíř ze Smojna, pocházející patrně z Českolipska, kde měli své hlavní majetky i pánové z Lipé (odtud možná i mnohé shodné názvy v obou krajinách : Písečná, Litice, Horní a Dolní Libchava).

Jan ze Smojna náležel k drobné šlechtě a mezi tou se příliš nedbalo na rodovou soudržnost. Každý sám se musel za všech sil ohánět, aby svůj nevelký majetek udržel bez dluhů. Pro získání větších držav a moci chybělo nejen finanční, ale zejména politické zázemí, jimiž disponovaly významné rody. V případě nouze zbyla chudému šlechtici pouze možnost služby ve vojsku krále či jiného velmože, případně loupeže na majetku bohatších sousedů nebo přepadávání pocestných. Jan ze Smojna prý zkusil obojí. Podle pověsti vynikal statečností ve vojsku Karla IV., ale později, jako majitel Žampachu, byl obávaným lupičem. Panovník, jemuž šlo o stabilizaci poměrů v zemi, rázně vystupoval proti všem, kdož bránili rozvíjejícímu se obchodnímu ruchu. Řada příšla i na Jana Pancíře ze Smojna. Není však zcela ujasněno, zda na podzim 1355 či v první polovině roku 1356^[39] Karel IV. se svým vojskem dobyl hrad Žampach, hradního pána zajal a nechal ho oběsit.

Mýty a skutečnost o loupeživém rytíři Janu ze Smojna

Život a tragický konec Jana ze Smojna by zůstaly zaznamenány na úrovni regionální historie nebýt toho, že se jeho osudy spojily s osobou císaře Karla IV..

Písecký farář Samuel Burger 29. března 1790 osobně ze starých letopisů českých^[40] ze zápisků Beneše z Weitmile vypsál, že „*císař Karel IV. jakéhosi rytíře Jana řečeného Pancíř, kterého sám před časem pásem rytířským opásal, zajal na hradě Žampachu jako lapku (a) téhož vlastním rukama pověsil. Roku 1356*“^[41] Duchovní mohl narazit na zmínku o loupeživém rytíři náhodně, ale patrně mu šlo o potvrzení tradující se pověsti, která vypráví toto :

Kdysi, když se Karel IV. vracel s malým počtem ozbrojenců z Říma, kde převzal císařskou korunu, zpět do Čech, zastavil se k přenocování v městě Pise. Městští radní jej vřele přivítali, ale za zády mu strojili úklady. Na jejich popud jakýsi žhář podpálil v noci radnici, kde spal panovník s manželkou a oba sotva zachránili holé životy. Zatím jiní začali roztrušovat pověsti, že oheň nechal založit sám Karel IV.. Mezi obyvateli města a císařovým průvodem se strhla mohutná bitka. Vojáci, spěchající svému vladaři na pomoc, se museli těžce probíjovat přes most až na náměstí, kde zatím císař odrážel útočníky jen s malou družinou. Karlovi odpůrci byli v potyčce poraženi a rozprchli se. V boji o obranu císaře si prý tehdy obzvláště statečně vedl pán ze Smojna, purkrabí na hradě Žampachu. Panovník jej odměnil pasováním na rytíře a sám mu na krk zavěsil zlatý řetěz.

Po návratu domů na Žampach se Jan ze Smojna obklopil pochlebníky, jímž při džbánku znovu a znovu vyprávěl o italském dobrodružství a císařském vyznamenání. Hostina střídala hostinu a truhlice s penězi se brzy vyprázdnily. Co teď ? Rytíř, spoléhajíc na panovníkovu přízeň, dal dohromady tlupu násilníků a začal loupit. Přepadal kupecké povozy i šlechtice.

Hradní pán, Ješek z Potštejna, na Žampachu nesídlil a jakmile se dověděl o činech svého purkrabího, vzkázal mu, nevzdá-li se ihned loupeživého řemesla, bude zbaven purkrabství. Jenomže Janova pýcha neznala mezí. Místo odpovědi přepadl na cestě i samotného Ješka a uvěznil jej v žaláři na Žampachu.

V tom čase se na cestě k Litomyšli mohl kdekoliv objevit loupeživý Jan ze Smojna se svojí divokou chasou. Lid mu říkal Pancíř, protože prý ani ve spánku neodkládal rytířský pancíř.

Žalář na hradě Žampachu se plnil zajatci, za jejichž propuštění vybíral Jan výkupné. V pokladnicích znovu zvonilo zlato a jedna pitka střídala druhou. Jednou nechal vzpurný purkrabí vyvléct zesláblého a potlučeného Ješka z Potštejna na nádvoří a dal jej vymrskat z hradu. Snad se přece jen bál toho, že by hradní pán mohl ve vězení zemřít.

Ješek se obrátil o pomoc k samotnému císaři. Karel IV. se dlouho nerozmýšlel a zanedlouho stál se svým vojskem před Žampachem.

Utábořil se prý v lese, jenž na jeho památku později nazvali Karlovice. [42]

Rytíř Jan ze Smojna viděl, že je zle a s odkazem na bývalé zásluhy začal prosit o milost. Panovník se však nedal obměkčit a vzkázal na hrad: „Rytíři přísluší zajetí rytířské a loupežnickovi loupežnické.“ Sotva stačil posel zprávu vyřídit, dal císař rozkaz k útoku. Po krátkém boji padl Žampach do rukou vojáků a Pancíře předvedli před krále. Když Karel IV. spatřil na jeho hrudi zlatý řetěz, trpce řekl „Odměnil jsem kdysi rytíře, proč mě nutíš, abych odměňoval loupežníka?“. A jako před časem zavěsil kolem Janova krku zlatý řetěz, nyní položil na stejné místo provaz. Pancíř a jeho loupeživá chasa byli na místě pověšeni a jejich hnízdo, hrad Žampach pobořen. [43]

Zjistit, zda má pověst historické jádro, je složité. [44] Na cestu do Říma se král Karel začal chystat počátkem listopadu roku 1354; požádal papeže o vypravení korunovačního poselstva, falckraběte Ruprechta staršího o vyslání římského vojska a peníze na cestu a konečně arcibiskupa Arnošta z Pardubic a nejvyššího maršálka Čenka z Lipé vyzval, aby sebrali zemskou hotovost v Čechách.

Průvod budoucího císaře s téměř čtyřmi tisíci rytíři, kardinálským legátem a početným houfem služebnictva, byl na cestě od 22. března do 2. dubna 1355. Korunovace se konala na Hod boží velikonoční 5. dubna 1355 ve svatopetrské bazilice, ale vzhledem k politickému napětí císař Řím brzy opustil a tři dny pobyl v Pise. Členové rodu Gambacorta v domnění, že Karel IV. chce město zbavit panství nad Luccou, založili v noci z 19. na 20. května 1355 požár v paláci, kde byl císař ubytován a vyvolali ozbrojené povstání. Panovník s manželkou i soukromou družinou, všichni v nočních úborech, se před ohněm sotva spasili útekem. V následujících dnech se povstání podařilo potlačit. Až potud má tedy pověst reálný základ. Je dokonce možné, i když nijak doložené, že v početném Karlově doprovodu se nacházel také Jan Pancíř ze Smojna. Není ale prokázáno, že by se v bojích nějak významně proslavil a byl pasován na rytíře.

V tomto ohledu by se dalo považovat za pravděpodobnější, že by se jeho povýšení do rytířského stavu mohlo vztahovat k jiné, mnohem starší události odehrávající se v Itálii roku 1332, kde Jan Lucemburský zanechal svého syna, sedmnáctiletého krále Karla, aby s nevelkým houfem žoldnérů hájil zdejší panství – říšskou zástavu Begamo, Bobbio, Brescii, Cremonu, Milán, Novaru a Pavii a dědičnou državu - toskánskou Luccu. Dne 15. června 1332 však vypukla dlouho tajená vzpoura. Část guelfských [45] měšťanů v Brescii s pomocí houfce veronských žoldnérů zahnal českou posádku do horní pevnůstky a tam je po týdny obléhali. Nakonec se Karlovi podařilo sehnat podporu ze sousedních měst a 25. listopadu zvítězil nad nepřáteli u Modeny s vojskem složeným z 1.200 jezdců a 6.000 pěšáků. Ještě přes bitvou prý bylo asi 200 rytířů opásáno rytířským pásem. [46]

Ale to je skutečně jen domněnka, neboť o osobě Jana ze Smojna se mi toho příliš zjistit nepodařilo. Předpokládám určitou příbuzenskou vazbu z Fridušovi ze Smojna (Janův otec ?), jenž už roku 1317 patřil k politickým spojencům Jindřicha z Lipé. Stejný šlechtic byl též ve vojsku, které provázelo Jana Lucemburského roku 1319 do Dolní Lužice.

Právě přátelské vztahy s Jindřichem z Lipé mohly vést k tomu, že si rozmařilý velmož od Friduše a jeho rodu vypůjčil určitou částku, místo níž dostal Jan ze Smojna, dosud se patrně věnující vojenskému řemeslu, zástavu hrad Žampach s panstvím. Finanční těžkosti jej stejně jako mnoho jiných drobných i bohatších šlechticů přivedly na scestí. Začal loupit především na majetcích svých sousedů a přepadával obchodníky na zemských stezkách.

O samotném Smojnu se v Ottově slovníku naučném píše jako o „kdysi tvrzi v bývalém kraji Boleslavském“. Kromě Jana nacházíme další držitele tohoto jména až mnohem později. Hanuší Pancíři ze Smojna a jeho potomkovi Fridmanovi náležely na přelomu 14. století a 15. století Velenice u Nového Boru. Mikeš ze Smojna je na počátku 15. století doložen jako loupeživý rytíř na Českolipsku. Jak je vidět, vojenské a lupičské řemeslo nebylo tomuto rodu cizí.

Ani dobytí Žampachu a potrestání loupeživého rytíře Jana ze Smojna není přesně datováno. Hovoří se o časovém úseku mezi podzimem

1355 – létem 1356 [47] a Jiří Spěváček tuto událost řadí přímo na červenec 1356. [48] S tímto termínem je možno se ztotožnit, protože císař Karel IV. se z korunovace vrátil do Prahy 15. srpna 1355. V sídelním městě se pak zdržoval takřka neustále až do pozdního podzimu. Věnoval se přípravě základních státoprávních říšských norem, tzv. Zlaté buly Karla IV. a navíc vedl složité diplomatická jednání s Francií a Anglií. Počátkem října se konal zemský sněm, na němž bylo na Karlův popud teprve přijato usnesení o tvrdém postihu loupeží, lapkovství a krádeží bez ohledu na společenské postavené pachatelů, v němž se odráží právní základ pro Karlovo tažení proti Janu ze Smojna. V první polovině roku 1356 se Karel IV. zabýval mnohem podstatnějším problémem – odbojem Rožmberků na jihu Čech, na jehož potlačení svolal počátkem června zemskou hotovost. Vše nakonec skončilo 21. června smírem a král patrně využil situace a s částí vojska se vydal do východních Čech, aby zarazil bezuzdné chování žampašského pána, na nějž se ozývaly stížnosti ze všech stran. O vlastním průběhu akce se dokumenty blíže nezmiňují.

V pověsti se hovoří i o tom, že Jan Pancíř ze Smojna byl na Žampachu jen purkrabím ve službách Ješka z Potštejna. Tuto myšlenku lze vcelku směle zahrnout, neboť Ješek z Potštejna převzal roku 1341 zpět zabavené potštejnské panství [49], kdežto Žampach drželi od r. 1324 [50] nejméně do roku 1346 [51] jako královské léno páni z Lipé, od nichž dostal Jan ze Smojna hrad do zástavy [52].

Český stát ve 14. století

Ješek z Potštejna a Jan Pancíř ze Smojna byli tedy pouze sousedy, i když časová shoda prodeje potštejnského panství zpět do královských rukou a popravy loupeživého rytíře ze Žampachu by mohla leccos o možném podílu potštejnského pána na Pancířových akcích napovídat.

Za Žampachů z Potštejna (2. pol. 14. století – poč. 16. století)

V roce 1341 vrátil Jan Lucemburský část potštejnského panství Ješkovi, nejstaršímu synovi po loupeživém rytíři Mikuláši z Potštejna. Ješkův syn, též Ješek, prodal panství roku 1356 zpět císaři. O rok později^[53] daroval Karel IV. Čeňkovi za slib manství Žampach^[54],

dobyty na Janu ze Smojna. Zápisem z 28.8.1367 připadlo panství spolu s Mladkovem a Králíkami^[55] Žampachům dědičně.

Čeňk je považován za předka Žampachů, odvozujiících svůj původ od Půticů, rodu významně se podílejícího na kolonizaci pravého břehu Divoké Orlice. Po Čeňkově smrti zdědil roku 1378 Žampach s Vamberkem jeho syn Jan. Patrně on přičlenil k žampašskému panství ještě polovinu Chocně s hradištěm, díly v Jedlině, Slemeně, Chlenkách a Lupenici, ves Chlumeck a kmetci^[56] dvory v Březnici.^[57] Když roku

1395 zemřel bez dědiců, připadl všem majetek Mikešovi^[58], jenž dosud vlastnil jen nevelké statky na Moravě - Nosislav a Jaroslavice.

Vedle velmožů, sídlících na opevněných hradech, měli ve zdejší krajině majetky i jejich méně významní příbuzní či družinici odměněni za věrné služby. Dostávali od majitelů panství nevelkou výměru půdy, na níž si budovali buď malé tvrze, ale převážně jen svobodné, často neopevněné dvorce, umožňující samostatné hospodaření. Vůči svému dobrodinci byli zpravidla vázání manstvím, tzn. že v případě potřeby, ať vojenské či slavnostní, museli sloužit v jízdní družině hradního pána. Tímto způsobem patrně přišel ke svému majetku například již připomenutý Jan Svár ze Žampachu a na Kunvaldu^[59], Petr z Lukavice doložený roku 1354, Ivan z Orlice^[60], jako majitel tvrze uvedený roku 1358. Jejich jména jsou známa díky konfirmačním a erekčním knihám, kam církve zaznamenávala patronátní práva nad jednotlivými kostely. Predikáty uvedené v těchto pramenech zpravidla označují na rozdíl od hradních pánů skutečná sídla nejnižší postaveného panstva.

Nevelké statky dospěly časem kvůli rozrodům na samou hranici hospodářské soběstačnosti a životní úroveň drobné šlechty byla mnohdy srovnatelná s postavením sedláků, ovšem výsadní svobody jim přesto dávaly pocit společenské nadřazenosti. Synové z takových rodin se proto snažili najít lepší živobytí jako žoldnéři ve vojenských službách, případně si s pomocí protekce zajistili prebendu na faře nebo se uplatnili na úřednických místech. Přilepšit si také mohli vznesením nároku na odúmrť po zemřelém příbuzném. To se dalo provoláním požadavku ve správném středisku zdejšího kraje – královském věnném městě Vysokém Mýtě. Příčinou mnohých úmrtí byla rozsáhlá epidemie moru, která roku 1380 dolehla na všechny sociální vrstvy a způsobila až 10-15 % úbytek obyvatelstva Čech^[61], pokles ekonomiky a zánik značného počtu vsí.

V době, kdy kyšperské panství vlastnil Bušek z Kyšperka, se tento rod rozhodl přesídlit na Moravu^[62] a jejich zdejší majetek byl dnes již neznámým způsobem připojen k žampašskému panství. Došlo k tomu mezi lety 1370 – 1396, označujícími poslední výkon patronátního práva Buškova syna Jeniše nad kostelem v Lukavici a první doklad o výkonu tohoto práva Mikulášem Žampachem z Potštejna.^[63]

Příčinou, proč Kyšperští opustili a patrně prodali panství, mohla být právě neutěšená hospodářská situace po morové epidemii.^[64]

Vylidnění vesnic v důsledku „černé smrti“ využilo mnoho rolníků z nevhodně položených míst (vrchoviny, lesnaté oblasti) a přestěhovali se do úrodných nížin. Je pravděpodobné, že i zdejší oblast byla tímto exodem zasažena.

Ekonomické důsledky morové epidemie přispěly k novému rozvoji organizovaných lapkovských „bratrstev“, specializovaných na případy kupeckých povozů a únosy spojené s vymáháním výkupného. V pozadí jejich činnosti často stály významné šlechtické rody (Valdštejnové, páni z Kunštátu, Perštejnové atd.). Žádný doklad o tom, že by taková skupina působila na Žampašku sice není, ale považují za pravděpodobnější, že při loupežích nebyl nikdo přistižen.

Mnoho lidí chápalo „černou smrt“ jako boží trest a v rozmařilém životě církevních hodnostářů spatřovalo jeho hlavní příčinu. Prostí kněží stále častěji kázali o návratu k původní prostotě a chudobě, což samozřejmě vyhovovalo šlechticům, kterým šlo o získání církevních majetků. Upálení mistra Jana Husa 6.7.1415 by patrně nikdy nepřešlo v pozdější válečný konflikt, kdyby jej k ovlivnění prostých lidí nevyužily právě tyto hlavní mocenské skupiny – církve a vysoká šlechta. Především politické motivy stály i v pozadí stížného listu české a moravské šlechty odeslaného ke kostnickému koncilu na podporu Husova učení.^[65] Svou pečť k němu přivěsil také Mikuláš Žampach z Potštejna.

Během husitských válek byl život obyčejných lidí v jednotlivých oblastech do značné míry podmíněn politickým začleněním hradních pánů a vojenskou silou, kterou měli k dispozici. Zatímco katolická posádka na Lanšperku stála až do roku do r. 1425 věrně při Zikmundovi^[66], Mikuláš ze Žampachu i jeho potomci podporovali stranu podobojí. Proto roku 1421 „slezští vévodové vpadnuvše

s množstvím lidu do Království českého, pustošili a pálii vesnice a městečka na statcích pánů Bočka^[67] a Žampacha^[68] v kraji Chrudimském, totiž okolo hradu Litic a Žampachu. A s nimi se spojili někteří Češi z urozených pánů, Půta^[69], Janek ze Svídnice a Jan Městecký“.

Týž Jan Městecký z Opočna se poté přidal na stranu radikálního křídla husitů, tzv. sirotků či orebitů, a když tito roku 1425 dobyli Lanšperk^[70], světili mu správu hradu. V roce 1427 zemřel Mikuláš Žampach z Potštejna a panství mělo připadnout Janovi, jenž byl patrně Mikulášovým synem.

Politicky aktivní Žampachové na panství patrně nepobývali, čehož lanšperský správce Jan Městecký využil a zabral hrad Žampach pro sebe. Protože stál také na straně husitů, nikdo proti němu vojensky nevystoupil. Když ale později znovu přešel k Zikmundovi, hradní posádka se vzbouřila. S její pomocí sirotci hrad roku 1429 dobyli a předali jej právoplatnému majiteli Janu Žampachovi z Potštejna.^[71] Ve stejné době vyhnal Jakub Kroměšín z Březnic, velitel sirotčího vojska, Městeckého posádku také z hradu Lanšperka.^[72]

Jan Žampach z Potštejna byl už tehdy asi ženatý s Markétou, dcerou Zdeslava (?) ze Šternberka a vdovou po Oldřichu z Jindřichova Hradce řečenému Vavák († 1421^[73]).

Dá se proto předpokládat, že mu bylo alespoň dvacet let a jeho narození můžeme položit před rok 1409, zatímco jeho manželka se prokazatelně narodila př.r. 1405^[74]. Z jejich manželství vzešel syn Jan a snad i dcera Marianna, r. 1469 provdaná za Jana ze Žerotína, pána na Velkých Losinách^[75]. Markéta jistě neporodila děti ve stáří větším než 45 let, takže pokud nebyl Jan Žampach ženatý vícekrát, spadá narození Jana a Marianny do let 1422 - 1454.

Ale nepředbíhejme ... Dne 30.5.1434 utrpěla husitská polní vojska zdrcující porážku v bitvě u Lipan, jež měla za následek jejich rozpad. V zemi nastalo dlouhé období snah o zavedení klidu a právního řádu. Jistý úspěch přineslo 5.7.1536 vyhlášení dohody mezi husitskými Čechy a katolickým basilejským koncilem, tzv. kompaktáta, povolující přijímání pod obojí. Po smrti krále Zikmunda 9.9.1437 se jeho dědicem stal syn Ladislav, ale jako nezletilý nemohl převzít panovnické povinnosti. V etapě faktického bezvládní udržovaly pořádek v zemi tzv. landfrýdy, krajské politické a vojenské spolky v čele s volenými vůdci. Když v Praze hrozilo znovunastolení katolické moci, více jak čtyřicetiletý Jan Žampach z Potštejna se účastnil počátkem září 1448 v řadách východočeského landfrýdu vedeného Jiříkem z Poděbrad vojenského obsazení města.^[76] O tři roky později se oba šlechtici stali sousedy, poněvadž Jiřík z Poděbrad převzal potštejnské panství.

Na jaře roku 1457 dokonce povolil, aby se v Kunvaldu usadili pronásledovaní příznivci názorů Petra Chelčického, členové nové, typicky české církve, známé jako Jednota bratrská. Ti, vyznávající nenásilí, žili v ústraní Podorlicka v souladu s Novým zákonem. Odmítali obchod, většinu řemesel, zisk a v této počáteční fázi vývoje zahrnovali i vzdělání s výjimkou studia Bible.

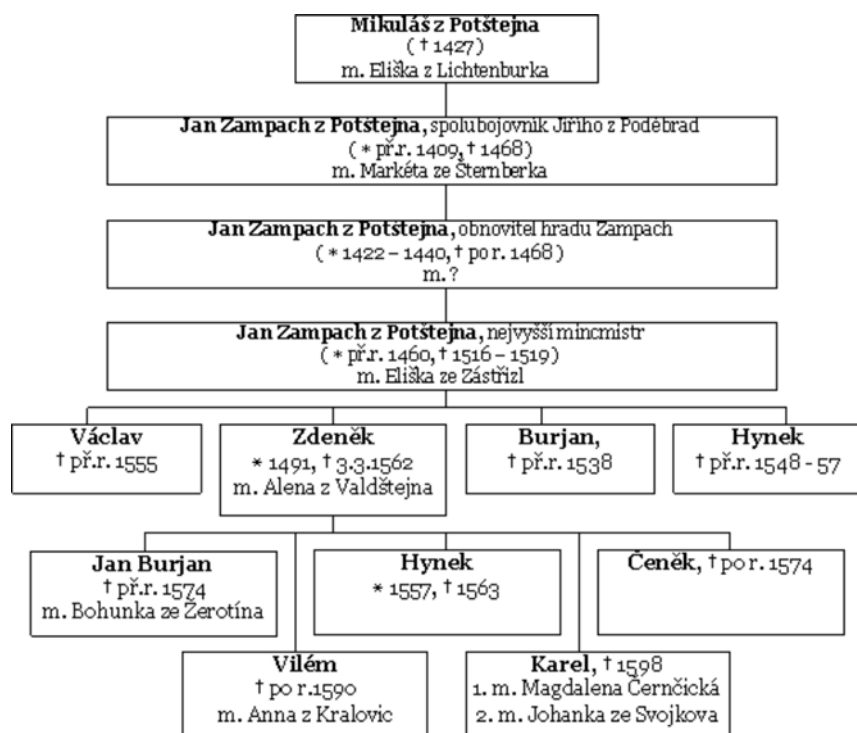
Mladý vladař Ladislav Pohrobek po krátkém, sotva čtyřletém panování zemřel a čeští stavové mezi sebou vybrali dne 2.3.1458 za nového krále Jiřího z Poděbrad. Další vývoj v zemi už byl spíše záležitostí politickou než vojenskou, a tak přišel čas odstranit škody vzniklé během

husitských válek.

Na Žampachu došlo na opravy a přestavbu patrně až po smrti Jana Žampacha staršího, jenž naposledy připomínaného roku 1469.^[77] Stejný letopočet prý byl až do konce 18. století vidět na kvádru na rohu zřícenin vnitřního paláce a dá se možná považovat za rok zahájení stavebních prací. Z toho lze usuzovat, že Jan st. Žampach tohoto roku zemřel ve věku vyšším než šedesát let. Jeho syn, nesoucí též jméno Jan, se zaměřil především na zkvalitnění obranné funkce hradu.

^[78] Dřevěná stavení v předhradí nahradily kvůli ochraně před požárem kamenné hospodářské budovy a pro vnitřní soběstačnost hradu zde vyrostl i pivovar a malý mlýn. Mezi oběma budovami vyrůstala zeď s branou, stěžující přístup k vnitřnímu hradu. Bránu a padací most chránila nově zbudovaná Bílá věž. Do tohoto období patrně náleží i stavba hradní kaple naproti Bílé věži. Ve vnitřní části hradu došlo na přestavbu paláce do podoby vysoké věže téměř čtyřhranného půdorysu a opraveny byly i poškozené hradby.

Podle již vyslovených úvah mohlo být novému vlastníku panství Janu Žampachovi z Potštejna mezi 19ti až 47 lety. Až dosud se předpokládalo, že byl otcem Václava, Zdeňka (* 1491), Burjana a Hynka. To však považují za nepravděpodobné a domnívám se, že mezi nimi existovala ještě jedna generace, syn téhož jména. Je totiž známo, že Jan Žampach byl v letech 1510-13 nejvyšším mincmistrem v Kutné Hoře. Král by ale na tak významné a zodpovědné místo těžko jmenoval více jak šedesátiletého starce. Zdá se, že Jan ze Žampachu, jehož se týkají uvedené události a jenž se př.r. 1488 oženil s Eliškou ze Zástřizl, byl ne synem, ale vnukem Jana Žampacha, spolubojovníka Jiřího z Poděbrad. Na základě tohoto předpokladu vznikne následující rozrod žampašské větve :

Koncem 15. století počala sláva rodu blednout. Jan, stejně jako mnozí další šlechtici, upadl do dluhů a roku 1488 prodal část manželčina věna – hrad Hluboký a zboží bystřické.

O sedm let později, roku 1495 se sousední litické panství stalo majetkem Viléma z Pernštejna, tehdy snad nejbohatšího a jednoho z nejvlivnějších mužů království. S ním se Jan ze Žampachu děлил o správu města Žamberka. Zatímco Vilém představoval typ šlechtice starajícího se nejen o hospodářský rozvoj vlastních panství, ale aktivně provozujícího podnikání a obchod, Jan ze Žampachu reprezentoval již přežitý styl, kdy se šlechtic věnoval válčení či politice a panství v rukou často neschopných či nepoctivých správců mu sloužilo jen jako

zdroj finančních prostředků pro pohodlný život.^[79] Proto se také u svého bohatšího souseda zadlužil do té míry, že mu musel roku 1509 zastavit choceňské panství. Jen jednou se Jan ze Žampachu pokusil zasáhnout do podnikání, když byl roku 1510 jmenován nejvyšším mincmistrem v Kutné Hoře. Podle všeho nebyl úspěšný, neboť jak uvádí ve svých Pamětech Mikuláš Dačický z Heslova : „Léta 1513 měsíce Februarii pan Lev, nejvyšší purkrabí pražský, oznámil na Vlaském dvoře na Horách Kutných přede všemi, že král Jeho Milost pana Jana Žampacha mincmestrem jmiti nechce, aby jeho víceji neposlušoval“. Místo, aby Jan ze Žampachu přišel k majetku, finančně náročný život uprostřed bohaté kutnohorské společnosti přispěl k mnohem rychlejšímu vyprázdňení jeho pokladnice. Jen o pár měsíců později, dne 10. října 1513 přišel totiž kvůli dluhům o další díl majetku, když dal panu Burianovi Trčkoví z Lípy a na Lipnici za 3.288 kop gr. českých do zástavy hrad Žampach s poplužním dvorem a dvory kmečimi, městečko „Žamberk polovici, vsi **Dluhoňovice**, Bohusova, Henice, Hlavňova celé“ a další. Transakce byla do Desky zemských zapsána 1.2.1514.

Zchudlý šlechtic, jenž ztratil rodový hrad Žampach, se usadil v Mladkově, kde nechal vystavět tvrz. Nevelká dřevěná budova, opevněná parkánem, však jen vzdáleně připomínala panský příbytek; soudobé prameny se o ní zmiňují jako o srubu.^[80] Odtud spravoval bývalý mincmistr zbývající část panství : městečka Mladkov a Kyšperk, vsi Lukavici, Léštnici, Klášterec, Lhotku, Pastviny, Nekoř, Vlčkovice, Těchonín, Sulkovice, Lubník, díl Mistrovic, Rotnek a Jankovice^[81], ale ani tu nedokázal před věřiteli uhájit. Roku 1516 byl donucen zastavit m.j. Mladkov a Kyšperk a část Lukavice Mikuláši z Bubna, který si právě Lukavici zvolil za své sídlo.^[82] Jan ze Žampachu tak ve stáří přišel takřka o celý majetek. Kam odešel z Mladkova není známo. V úvahu připadají dvě možnosti : buď si k dožití zvolil některé z míst na zbývající části panství nebo se přestěhoval na manželčino věnné panství Hluk u Uherského Hradiště. Zemřel mezi lety 1516-19^[83] a svým synům nezanechal takřka nic, jen dluhy.

Vznik vsí na žampašském panství

Založení centra panství, hradu Žampachu, spadá přibližně do 90. let 13. století. Jeho majitelé – jedna z větví rodu pánů ze Zebína, později zvaných podle nového sídla „ze Žampachu“, patřili k loupeživým rytířům a spíše než o rozvoj vlastního zboží se starali se o to, co by uloupili zbraslavským mnichům na jejich bohatém, časově starším, již stabilizovaném lanšperském panství. Pár rodin panských služebníků s čeledí bydlelo patrně na hradě nebo v jeho bezprostřední blízkosti a výkon vrchnostenské pravomoci nad nimi asi vykonával přímo purkrabí.

Teprve, když roku 1324 připadl Žampach zčásti jako královské léno nejvyššímu maršálku českého království, panu Jindřichu z Lipé,

nastalo vhodnější období pro zakládání vsí v hradním okrsku. Považují za pravděpodobné, že nový pán povolal další osadníky a severně od hradu, při panském dvoře právě tehdy vznikla samostatná ves Písečná, jejíž fara, náležející ke kosteleckému děkanátu, je uvedena v soupisu farností pražského arcibiskupství z let 1344-50^[84]. V rozporu s ustáleným názorem, že hrad dostal jméno podle vesnice, se z již dříve uvedených důvodů^[85] domnívám, že postup byl přesně opačný. Ves, která vznikla při hradu jako první, dostala jméno podle něj. V zápětí vyrostla na jihovýchodě ves Hnátnice, o níž je písemná zmínka, též v souvislosti s existencí kostela, z roku 1364. Právě existence far v těchto místech mi dovoluje na základě dějin regionu a církevních dokumentů položit alespoň přibližně dobu vzniku vsí do 2. čtvrtiny 14. století.

Patrně krátce po roce 1346, na počátku samostatné vlády Karla IV., získal od panů z Lipé žampašské panství jako zástavu proslulý Jan Pancíř ze Smojna. Nepocházel z nijak bohatého rodu a navíc musel počítat s tím, že zadržovaný majetek bude později vyplacen a vrácen původnímu majiteli. Těžko se tedy staral o hospodářský rozvoj získaného území a spíše pro sebe chtěl v krátké době vyzískat co nejvíce. Návdavkem právě v těch letech postihla Čechy rozsáhlá epidemie moru trvající do roku 1352, takže se zakládáním vsí v tomto období se vcelku logicky nedá počítat.

Po rozsáhlých morových ranách docházelo nejen k úbytku obyvatelstva, ale i k hospodářským ztrátám, což přivádělo mnoho obyčejných lidí i drobné šlechty k loupeživému způsobu života. Touto cestou se dal i Jan ze Smojna. Na podzim roku 1355 rozhodl zemský sněm o tvrdém postihu loupeží a lapkovství bez ohledu na společenské postavení pachatelů. Jan Pancíř byl jedním z prvních, kteří na to doplatili. Patrně v červenci 1356 přitáhl ke hradu Karel IV. s vojenskou hotovostí, dobyl Žampach a loupeživého hradního pána nechal popravit. Panství připadlo koruně a o necelý rok později je Karel IV. daroval Čeňkovi z Potštejna. Teprve od této chvíle se dá znovu hovořit o stabilizaci poměrů a vytvoření podmínek pro vznik dalších vsí.

Sotva tři kilometry za lesem ležícím západně od Žampachu měl roku 1376 svobodný dvorec Křížánka^[86] blíže neurčený Hanko^[87], patrně bývalý služebník litického pána, povinný svému dobrodinci manskou službou. To znamená, že i oblast, kde leží Hejnice a Dlouhoňovice a která je dodnes od Žampachu oddělena pásmem lešů, mohla náležet do sféry náležející k litickému hradu. Není mi známo, že by se touto myšlenkou do této doby někdo zabýval. Je vůbec reálná ?

Litice a Žampach měly společného majitele v letech 1324-33, kdy oba hrady držel Jindřich mladší z Lipé, o němž předpokládám, že na žampašském panství založil vsi Písečnou a Hnátnici. Mohl tedy být teoreticky i zakladatelem Dlouhoňovic, ležících na hospodářsky výhodně položeném a dosud nevyužívaném místě spojujícím obě panství.

Po roce 1333 náležely Litice králi. Jan Lucemburský však majetek spíše zastavoval než obhospodařoval, takže na jeho panstvích ke vzniku nových vsí nedocházelo. Zdejší krajina nebyla tehdy bezpečná kvůli tlupě loupeživého rytíře Mikuláše z Potštejna, proti němuž zasáhl roku 1338 moravský markrabě Karel. Budoucí panovník dobyl choceňský hrad a když zpupný šlechtic svého nekalého řemesla nezanechal, pobořil Karel v létě 1339 i hlavní Mikulášovo sídlo – hrad Potštejn. Rozsáhlé panství pak připojil ke korunním majetkům. Část sice nejpozději v květnu 1341^[88] vrátil synům po Mikuláši, který zahynul v troskách dobytého hradu, ale Potštejn, panství litické a Choceň s přilehlými osadami^[89] nadále ponechal v králových rukou.

Patrně ještě za života Jana Lucemburského († 1346) přešly Litice výměnou za hrad Lichnici do vlastnictví Jindřicha z Lichtenburka^[90], který poté držel panství do své smrti roku 1353. Po něm zdědil majetek Jindřichův syn Jan řečený Pykna^[91]. On roku 1361 dosazoval faráře do Žamberka^[92]. Někde se uvádí^[93], že město tehdy náleželo Ješkovi z Potštejna, ale to se mi, právě kvůli podacímu právu Lichtenburků k žamberskému kostelu, nezdá pravděpodobné.

Za těch časů sídlil na Žampachu rytíř Jan ze Smojna. Před jeho lupičskou tlupou bylo třeba kromě jiného chránit bezpečí na obchodní cestě z Chocně do Žamberka. Zatímco až k Olešné a Sudslavě měly při stezce sídla drobné zemanské rody, větší díl zůstával nestřežen. Dovedu si proto vcelku reálně představit, že litický hradní pán daroval nevelká území podél stezky svým družiníkům, kteří se za to starali o pokojný průjezd kupců. K manům litického pána tedy asi patřil nejen Hanko z Křížánek zmíněný roku 1376, ale snad i Petr Hrb ze Žamberka doložený v letech 1360-71^[94] v Českých Libchavách nebo již jejich předkové. Z tohoto pohledu by nebylo logické, aby na zbylých úseku^[95] nikdo nedohlížel. Strážní služba při obchodní stezce by proto mohla vysvětlit vznik Hejnic a Dlouhoňovic jako svobodných manských dvorců a jejich původní územní příslušnost k litickému panství se zdá být možná.

V létě roku 1356 dobyl císař Karel IV. hrad Žampach a majetek po loupeživém rytíři ze Smojna přidal ke královským statkům. Zanedlouho převedl darovacím zápisem z 28.8.1367^[96] žampašské panství na Čeňka z Potštejna.

Jan Pykna, pán na Liticích, koupil roku 1363 od Jindřicha z Lipé Frymburk^[97] a o dva roky později prodali Lichtenburkové tomuto šlechtici litické panství^[98].

"My Jan z Lichtemburka a synovec jeho Jan z Lichtemburka vyznáváme, že jsme urozenému muži Jindřichu z Lipého, posledně mašálkoví království Českého, prodali zboží svá a sice hrad Litice s lesy okolními, Žamberka městečka půl s právem patronátním, ves Kamenice, ves Helvíkovice, ves Záchlumí, půl vsi Sopotnice s plným právem patronátním, půl vsi Brně s jedním člověkem poplatným, Vaňkem rybářem v Záměli, s mlýnem pod hradem, s lesy Myfek, Suchá, Opočen, Mníšek, Kletná. Očistiti od závad slubují Čeněk z Potšteina a Ješek ze Skuhrova. Ležení na Větším městě Pražském v sobotu po velikonoci 1365."

Nový majitel, Jindřich (řečený Hynce) z Lipé, byl synem téhož Jindřicha, který od roku 1324 vlastnil Žampach. V té době došlo patrně i k rozdělení Žamberka mezi panství žampašské a litické, a to nejpozději právě roku 1365^[99]. Dr. Eduard Albert zmiňuje v „Pamětech žamberských“^[100] dokonce blíže neurčenou latinskou listinu, uloženou tehdy v c.k. dvorském archivu ve Vídni, která rozdělení klade přímo do tohoto roku. Dokument prý uvádí, že k Liticím tehdy náležela polovina Žamberka s právem patronátním, vsi Kunvald, Kamenice^[101] (Kameničná), Helvíkovice, Záchlumí (Záchlumí), polovina vsi Sopotnice s právem patronátním, půl vsi Brně s jedním člověkem poplatným, rybářem v Zámělicích (Záměli), s mlýnem pod hradem a lesy Lysek, Suchá, Opočen, Mníšek a Kletná. Zdá se, že odstoupení poloviny Žamberka by mohlo být určitým, blíže neurčeným majetkovým vyrovnáním mezi rodem Lichtenburků a pány z Potštejna, které se uskutečnilo ještě před prodejem litického panství.

Jindřich z Lipé na Liticích nesídlil a zanedlouho je prodal, neboť již roku 1371 se dokládají v majetku Bočka z Kunštátu. Z jeho strany se proto nedá očekávat zájem o zakládání nových vsí. Stejně se choval patrně i politicky aktivní Boček, majitel několika držav, v těchto letech soudce zemský, později místokomorník, komorník a od roku 1394 přívrženec panské jednoty^[102].

Ovšem zcela jiná situace je u Čeňka z Potštejna, který se na Žampachu usadil. Nejdříve ze všeho asi opravil dobýváním poničený hrad, ale měl jistě zájem i na rozvoji celého panství, které by mu pak přinášelo vyšší příjmy. Jestliže katastr Dlouhoňovic tehdy náležel k Žampachu, pak mohla ves vzniknout nedlouho po roce 1367.

Tuto dějinnou etapu ukončila roku 1380 neobyčejně silná epidemie moru. Stávající vesnice v nepříliš výhodně položených místech se spíše vylidňovaly a lidé z nich odcházeli na prázdné grunty v úrodnějších oblastech. Zdá se, že své domovy neopouštěli jen poddaní, ale i šlechta. Někdy po roce 1370 totiž Jeniš z Kyšperka prodal své panství pánu na Žampachu^[103], což znamenalo postupný zánik kyšperského hradu, který už poté nikdy nebyl obýván.

Myslím, že Jeniš donutila vzdát se svého zdejšího majetku až špatná hospodářská situace po rozsáhlé morové ráně a k dohodě s žampašským pánem došlo později, než se uvádí, patrně mezi lety 1381 - 1396. V téže době připojil Jan Žampach ke svému panství i část Chocně, což se poprvé připomíná roku 1395.^[104] Sjednotit nová území a poddané pod společnou správu nebylo jistě jednoduché, a tak

zakládání dalších vesnic asi nepatřilo v tomto období do popředí zájmů žampašského pána.

Po smrti bezdětného Jana Žampacha roku 1395 byl Žampach povolán ve Vysokém Mýtě za odúmrť^[105]. Panovníkovým rozhodnutím připadl majetek bratru zemřelého Jana Mikešovi^[106], jenž opustil své nevelké moravské statky^[107] a přesídlil na východočeský hrad. Převzal panství v neklidné době, kdy vysoká šlechta bojovala o moc s církví a králem Václavem IV.. Politická krize přerostla počátkem 15. století v krizi náboženskou a vznik husitského hnutí. V nastalém bezpráví přišla o svůj majetek většina drobné šlechty a po skončení husitských válek neměl v zdejší krajině větší majetek žádný ze zemanských rodů. Jestliže tedy Dlouhoňovice či Hejnice někdy byly svobodnými manskými statky, nejspíše v této době připadly k Žampachu. V takovém případě by připadala v úvahu smrt majitele, ale spíše dobrovolné poddání svobodníků žampašskému pánu výměnou za ochranu ve zdech hradu.

Na husitské války navázaly boje mezi poděbradskou a zelenohorskou jednotou, a proto teprve ve 2. polovině 15. století přistoupil zdejší hradní pán, patrně již Mikulášův vnuk Jan z Potštejna, k přestavbě válkami poničeného hradu. Předchozí události však zanechaly stopy zkázy nejen na panském sídle, ale i na zbytku panství. Žampachové se navíc sami finančně vyčerpali dlouhodobou aktivní účastí v husitském hnutí a ve vojsku Jiřího z Poděbrad, což je posléze přivádělo do nových a nových dluhů a nakonec roku 1513 až k zástavě majetku. Proto nelze předpokládat, že by ve 2. polovině 15. století byli schopni zakládat nové vsi, i když samozřejmě úplně vyloučeno to není.

Přímé doklady chybějí, ale podle jistých historických souvislostí se dají vymezit určitá období, v nichž je možné předpokládat vznik jednotlivých vsí ve zdejší krajině :

časové rozmezí	vhodné období	nehodné období
do r. 1324	-	pány na Žampachu loupeživí rytíři
1324 - 1344	Žampach v držení Jindřicha z Lipé Písečná, Hnátice	-
1346 - 1356	1. možnost pro vznik Dlouhoňovic, Hejnic a Křížánek jako manských statků při panství litickém	na panství žampašském loupeživí rytíř Jan Pancíř ze Smojna
1357 - 1380	Žampach v držení Čeňka z Potštejna 2. možnost pro vznik Dlouhoňovic a Hejnic jako poddanských vsí panství žampašského, jistá existence Křížánek jako manského statku při panství litickém	-
1380 - 1395	-	Žampach v držení Čeňka z Potštejna k žampašskému panství přičleněno m.j. panství kyšperské, půl Chocně – majitel asi neměl zájem na zakládání dalších vsí
1395 - 1469	-	boj šlechty proti církvi a králi husitské války boje mezi poděbradskou a zelenohorskou jednotou
1470 - 1513	patrně vznik Hlavné původně jako panského dvora	Žampachové v dlužích, jež přerostly v zástavu panství

Podle nepřímých indicií lze založení vsi Dlouhoňovice předpokládat v letech 1346-80. Osobně považuji za pravděpodobnější vznik v časovém období 1346-56, původně jako manského dvora při panství litickém, jehož svobodný majitel měl za úkol chránit obchodní stezku. Později, patrně za husitských válek, se z bezpečnostních důvodů z vlastní vůle poddal žampašskému pánu, neboť k jeho hradu se v případě ohrožení dostal rychleji. Tím byl položen základ pro postupný přerod svobodného popluží v poddanskou ves.

Úpadek rodu Žampachů a noví majitelé panství (16. století)

Sto let nepřetržitých vnitřních nepokojů, završených teprve v letech 1478-79 uzavřením mírových smluv mezi českým králem Vladislavem Jagellonským a Matyášem Korvínem, přineslo nevyčíslitelné ztráty na lidských životech i v hospodářství země. Pokles obyvatel, způsobený zejména epidemiemi, hladomory a podvýživou jako průvodními jevy válečných konfliktů, odhadují vědecké studie až na 40-50 %^[108]. Citelné snížení příjmů z pravidelně odváděných poddanských peněžních dávek nutilo šlechtu k hledání nových zdrojů financí. Zatímco některé panské rody začaly po vzoru měšťanů obchodovat, jiní řešili nedostatek peněz půjčkami, dostávali se do dluhů a přicházeli o své majetky. Do takové situace se dostal i stárnoucí Jan ze Žampachu. Roku 1509 dal do zástavy panství choceňské, 10. října 1513 hrad Žampach se západní částí majetku a nakonec roku 1516 m.j. Mladkov a Kyšperk a část Lukavice. Zbyly mu vsi Líšnice, Klášterec, Lhotka, Pastviny, Nekoř, Vlčkovice, Těchonín, Sulkovice, Lubník, Rotnek a Jankovice s částmi Lukavice a Mistrovic^[109], a proto se patrně usadil s celou rodinou na manželčině věnném panství Hluk u Uherského Hradiště. Údajně zemřel mezi lety 1516-19^[110], i když Hluk byl prý roku 1525 povýšen na městečko právě od Jana z Potštejna. To by znamenalo, že se se světem rozžehnal až po tomto roce. Hrad Žampach s poplužním dvorem a kmetčími dvory, polovinu Žamberka a vsi Dlouhoňovice, Bohousovou, Hejnice, Hlavnou a další získal roku 1513 proti 3.288 kopám gr. českých Burian Trčka z Lípy, podkomoří království Českého a majitel mnoha dalších panství. Na rozvoji zdejší krajiny proto neměl nijak zvláštní zájem a už o pár let později, postoupil 10. října 1519^[111] vkladem do Desk zemských zástavu Haimanovi Krušinovi z Lichtenburka. Ani v jeho držení nezůstal Žampach dlouho. Za rok a půl, dne 28. května 1521^[112] bylo panství připsáno nejvyššímu hofmistroví Vojtěchu z Pernštejna, po jehož smrti roku 1534 zdědil všechn majetek bratr Jan řečený Bohatý^[113]. Žádný z těchto šlechticů hrad neobýval a sídlo sloužilo patrně pouze panským úředníkům.

Václav, Zdeněk, Burjan a Hynek^[114], čtyři synové zemřelého Jana ze Žampachu, se teprve 12. ledna 1539^[115] dohodli o rozdělení otcovského majetku. Zdeněk ze Žampachu držel Němčičky na Moravě, ale okolo roku 1539 se mu podařilo vyplatit Žampach i polovinu Chocně krátce před tím stiženou požárem^[116] (tu zas roku 1549 prodal Jaroslavu z Pernštejna).

Zchátralý hrad však patrně nebyl dědictvím, jaké Zdeněk očekával, takže hned roku 1540 nechal komorníkem Desk zemských Václavem ze Šonova popsat škody vzniklé v době zástavy^[117]. Dokument, sloužící jako podklad k soudnímu sporu s Pernštejnou, líčí pustý hradní palác se vstupní věží bez střechy, rozbitá skla v oknech kaple, nepřístupnou Bílou věž a v podhradí většinou holé zdi na místě hospodářských budov, mlýna a pivovaru. Také opěrný hrádek Chudoba byl v té době téměř zpusťlý, hradby a parkány poškozené, most k hradu zcela shnilý. Obytná budova měla okna bez skel, vytrhané dveře a podlahy a stejně jako na věži i zde chyběla střecha.

Soudní pře s Pernštejnou nebyla jediná. Říká se, že Zdeněk ze Žampachu byl, jak dnes říkáme „chronickým soudcem“ a v širokém okolí prý

nežil šlechtic, s nímž by nevedl spor^[118]. Žampašskému pánu se podařilo získat zpět všechny zastavené části panství a na konci života mu náležel hrad, dvůr, podhradí Budy, části dvou měst, tři městečka a 29 vsí^[119].

Po jeho smrti 3.3.1562 spravoval panství nejstarší syn Jan Burjan a o šest let později, roku 1568 došlo k rozpadu rodové domény, když bylo dědictví rozděleno mezi všechny bratry. Jan Burjan dostal Králíky a Mladkov^[120], Vilém Žampach s městečkem Budy a osmi vesnicemi, Karel Žamberk^[121] a Čeněk Kyšperk^[122]. Pátý z bratrů, Hynek, zemřel mezi lety 1562-68 aniž se dočkal dědictví. Žampašský díl tvořil hrad s poplužním dvorem pod „zámkem“, podhradí Budy se clem, vsí Hnátnice, Písečná s pivovarem, Dlouhoňovice, Bohousová, Henice, Hlavná, Skrovnice a Česká Libchava s tvrzí a poplužním dvorem^[123]. Vilém jej nedržel dlouho; 6.10.1569^[124] prodal panství za 10.000 kop gr. čes. bratrům. Asi roku 1577 se usadil na dvoře v Pastvinách^[125] a po sňatku s Annou z Kralovic žil podle všeho na jejím věnném statku Čeradice^[126].

Za nedospělé Karla a Čeňka spravoval majetek po otci nejstarší z bratrů Jan Burian ženatý s Bohunkou ze Žerotína. Špatným hospodařením přišel nejen o vlastní panství, ale také o Žampach a Čeňkův kyšperský díl. Po bratrově smrti vyměnil Karel Žampach z Potštejna roku 1575 svou polovinu Žamberka s Mikulášem z Bubna za statek Přestavky a litickou část Němčí. V Němčí se usadil Karlův bratr Čeněk Žampach z Potštejna^[127].

Žampašský statek koupili roku 1574 za 10.350 kop gr. čes. Jan starší ze Žerotína a Adam Bukovský z Hustiřan, donedávna úředník na Lanškrouně^[128]. Adam přenechal Janovi Českou Libchavu s poplužním dvorem, Bohousovou a část Skrovnice, za což se stal samostatným držitelem Žampachu. Zchátralý hrad ponechal svému osudu a vystavěl pod ním zčásti ještě dřevěnou tvrz ohrazenou kamennou zdí, o jejímž umístění se sice dnes spekuluje, ale z popisu panství sestaveného kolem roku 1620 je známá její podoba. Byly tu jak panské pokoje, tak světnice, komory, klenuté sklepy na víno a pivo, dvě kuchyně, spížirna, pekárna, ale také lázeň a lednice, kašna se stálým a tekoucím pramenem vody a „kořená“ zahrádka. Minimálně hlavní budova byla patrová, neboť se zmiňují i pavlače. Na tvrz patrně navazovala hospodářská část – tzv. žampašský dvůr^[129].

Adam Bukovský i jeho lakotná manželka se při své prudké povaze zakrátko dostali takřka se všemi sousedy do sporů, občas řešených i bitkami mezi poddanými znesvářených vrchností. Poměrně známá je příhoda z roku 1576. Adamova manželka Johanka z Bubna^[130] kradla len z polí sousedky, Johanky z Boskovic, která měla v pronájmu lanšperský dvůr. Adam, když viděl nestřeženou úrodu, vypravil se s houfem ozbrojenců na lup znova a až na několik otepí odvezl všechny len na svůj statek^[131].

Po Adamově smrti spravoval majetek nejstarší syn Jan Votík Bukovský z Hustiřan^[132]. Zanedlouho vyplatil bratra Mikuláše a stal se jediným majitelem panství^[133].

^[134]Mikuláš měl tehdy údajně v držení bývalou píseckou rychtu, kterou 5.11.1598 prodal Petru Lipanskému z Lipan^[135]. Ten sídlil ve Velké Lhotě na Rychnovsku a majetek v Písečné daroval 14.3.1605 manželce Alžbětě Lipanské z Hustiřan. V jejím vlastnictví zůstala rychta do 23.3.1607, kdy ji prodala za 400 kop gr. míš. Vladislavově manželce, Dorotě Bukovské, rozené Bořkovně z Dohalic. Od ní koupil tento majetek za 500 kop gr. míš. dne 22.12.1610 Albrecht Sudlička z Borovnice, pozdější manžel Anny Marie, dcery Dorotina zemřelého synovce Jana Votíka z Hustiřan. Ani v jeho vlastnictví nezůstala písecká rychta dlouho. Jen krátce ji držel roku 1613 Vratislav Václav Lička z Rychnburku a na Petrovicích, který ji obratem připsal svým dcerám. Z jejich rukou se hospodářství dostalo roku 1616 znovu do majetku Doroty Bukovské z Hustiřan, která dvůr podle všeho pronajala panu Jindřichu Taušicovi. Ačkoliv jej zde uvádí již taxa z roku 1620, oficiálně se stal majitelem až o šest let později, kdy Bukovští prodali celé panství.

Jan Votík Bukovský z Hustiřan roku 1602 zemřel a jeho majetek pak spravoval jako poručník bratr Vladislav. Za jeho držení došlo roku 1609 k obnově kostela v Písečné. Po Vladislavově smrti roku 1618^[136], zdědil panství synovec nosící stejně jako jeho otec jméno Jan Votík. Své ovdovělé tetě měl uhradit 5.000 kop. Protože částku ani úroky z ní nezaplátil, přešel majetek nakrátko do rukou Doroty Bukovské z Hustiřan. Roku 1626 žampašské panství znovu patřilo Janu Votíkovi, který ke musel kvůli dluhům nabídnout k prodeji. Zboží koupil 25.1.1626 za 24.091 kop 35 grošů a 5 peněz míšeňských^[137] Bedřich z Oprštorfu. Po jeho smrti připadl žampašský statek roku 1633 podle závěti jezuitské koleji a Hradci Králové, která jej vlastnila až do zrušení řádu Josefem II.

Žampašský statek na prahu třicetileté války

Votík Bukovský z Hustiřan připravoval kolem roku 1620 prodej žampašského statku a z toho důvodu nechal sepsat tzv. taxu či šacovní listinu^[138]. Tu bychom dnes označili za propagační materiál popisující patrně s jistým nadsazením nabízený majetek. Přesto podává mnoho cenných informací. Žampašský statek je představen jako relativně soběstačná hospodářská jednotka, ovšem bez širší základny pro režijní podnikání^[139].

Příjmy vrchností z vlastního podnikání

Zatímco v horských oblastech směřoval zájem vrchností k zakládání skláren, k hornictví, hutnictví a hospodářskému využití lesů, v podhůří Orlických hor se panstvo orientovalo na zisky z pivovarnictví, rybníkářství a dobytkařství. Sousední kyšperský statek postavil ekonomický rozmach na rozvinutém dvorcovém hospodaření. Podle odhadu zisku^[140] vynášelo šest dvorů za obilí, dobytek a omastek celkem 640 kop gr. čes. a tři ovčiny 220 kop gr. čes. ročně. Stejně tak i Bubnové, majitelé panství žamberského, těžili ze dvorů, ovčína, pivovaru a rybníkářství.

Na žampašském statku náležel pod přímou správu vrchnostenských úředníků : „*zámek Žampach s hradem při něm Chudobou pustým, tvrz pod tímž zámkem, dvůr poplužný s poplužím při tvrzi, dvůr hlavenský poplužní, dvůr křižánský mezi lesy ležící, dvůr ve vsi Písečný při pivovaru ležící, pivovar se sladovnou, mlejnové : ve vsi Písečný o jednom kole korečnicku, na kterýmžto mlejně všechny slady do pivovaru se melou, ve vsi Hnátnici na dvouh kolách moučných hřebenáčích*“.

Úhrnnou plochu polí obdělávanou ve čtyřech zdejších dvorech stanovuje taxa na 510 korců^[141], tj. asi 144,6 ha bez třetinového úhoru, což veelku činí necelých 193 hektarů polnosti náležejících k panským dvorům. Základní pěstební surovinu představovalo obilí; žito se každoročně selo na 190 korcích (asi 54 ha); oves na 107 korcích (30 ha), ječmen na 15 (4,25 ha) a pšenice asi na 13 korcích (3,7 ha). Z ostatních plodin zaujímal přední místo hrách, jako jedna ze základních složek potravy, pěstovaný na 22 korcích (6,25 ha), jeřice, lněné semeno a vika.

Taxa neuvádí, zda měla vrchnost nějaký užitek z prodeje přebytků, a tak se zdá, že vše spotřebovala pro vlastní potřebu a pro stravu čeledi. Na základě podkladů z jiných míst se pokusím ověřit, zda tomu tak skutečně bylo. Obecně lze říci, že plošné korce, jinak jitra, zároveň představují násevek, tedy korec^[142] příslušné plodiny vyseté na ploše. V těchto letech lze odhadem počítat s průměrným výnosem (zrnovostí) 1 : 2,4^[143], takže při zdejších dvorech se mohlo každoročně sklídit 456 korců žita, 257 korců ova, 36 korců ječmene a 31 korců pšenice. Po odečtení reprodukčního osevu zůstalo z úrody z volnému užití 266 korců žita (tj. 22.971 kg), 150 korců ova (tj. 7.965

kg), 21 korců ječmene (tj. 1.470 kg) a 18 korců pšenice (tj. 2.794 kg)^[144].

Podle srovnatelných pramenů^[145] se počítalo s roční naturální spotřebou žita ve výši 24 korců, 1 věrtele a 2 čtvrtní pražské míry na chléb^[146], 3 korců na mouku na kaši a 3 ½ korce ječmene na kroupy pro základní vyživení 5 osob dvorské čeledi^[147], tj. 359,4 kg žita (318 kg na chléb a 41,4 kg na kaši) a 39,6 kg ječmene na kroupy pro jednu osobu. Množství žita sklizené na všech dvorech žampašského panství by tedy stačilo pro cca 64 osob, mezi než není započítána vrchnost a její služebnictvo, jejichž denní dávky byly výrazně vyšší.

Soupis poddaných podle víry uvádí roku 1651 v jediném, zato už před třicetiletou válkou největším, žampašském dvoře 25 lidí, a to včetně panské čeledi. S tímto počtem se dá operovat i pro dobu dřívější, i když se domnívám, že kolem roku 1620 byl počet čeládky vzhledem k počtu chovaných zvířat o něco vyšší. Na druhém největším dvoře – hlavenském – pracovali kromě šafáře, šafářky a pastvice patrně alespoň tři čeledínové v řezárně a na polích a nejméně dvě děvečky u krav; minimálně tedy osm lidí. Na panském dvoře v Křižánkách uvádí taxa šafáře, šafářku a pastevece, který musel mít při počtu 30 krav, 20 koz a 5 hříbat alespoň jednoho pomocníka. Nejmenší z dvorů – písecký – stál při pivovaru, v němž byli zaměstnáni nejméně 2 lidé, k dobytku pak jistě nejméně jedna pastvice a děvečka, možná i pasák k prasatům. Podle hrubého odhadu mohla tehdy vrchnost zaměstnávat ve čtyřech dvorech asi 42 lidí. Výnos žita ze dvorů tedy pokrýval nejen spotřebu dvorské čeledi, ale ze zbylých 22ti dávek se mohla uživit i panská rodina a úředníci. Ječmen sklizený při dvorech dostačoval tak asi pro 37 lidí, chybějící díl doplnily poddanské dávky.

Na pěstování obilí tedy zdejší vrchnost rozhodně nevydělávala, a tak se zdá, že základ jejich příjmů tvořily, stejně jako na okolních panstvích, výnosy z prodeje dobytka a jeho produktů. Při žampašském dvoře se chovalo 12 tažných klisen, 1 kůň ke stádu a 15 jedno- tříletých hříbat^[148], 30 dojných krav, 12 jalovic, 30 prasat, 15 koz a množství drůbeže (slepice, kapouni, indiáni, tj. krocani a kachny). V ovčíně bylo údajně „před 20 kop kusů“, tedy přes 1.200 ovcí. Na hlavenském dvoře se starali o více jak 30 kusů jalovic a drůbež, na křižáneckém měli k opatrování přes 30 jalovic, přes 20 koz, 5 odstavených hříbat a drůbež a konečně v píseckém 15 dojných krav, 5 koz, 5 prasat a drůbež. Celkem se ve čtyřech panských dvorech chovalo kolem 1.200 ovcí, 72 jalovic, 45 dojných krav, 40 koz, 35 prasat, 12 tažných klisen, 1 kůň ke stádu, 20 hříbat a blíže neurčené množství drůbeže. Účty ani výnosy se bohužel nedochovaly. Leccos však naznačuje poměr panských dvorů a vesnic.

Na sousedních panstvích (Kyšperk, Žamberk), kde se koncentrace dvorů považuje za značnou^[149] a vrchnost měla z tohoto druhu podnikání prokazatelné zisky, připadal na průměru 1 dvůr na 2 vesnice. Zde byl poměr dokonce 1 : 1,5. V rukou dobrého hospodáře mohly tedy i dvory na žampašském panství přinášet panstvu notný užitek.

Určitou představu o výnosnosti ovčína si lze udělat na základě srovnatelných údajů z kosteleckého panství^[150]. Tam plánovali roku 1638 celkový výnos z ovčína o 2.000 kusech na 2.378 kop 34 grošů (patrně uvedeno v groších míšeňských, tj. cca 1.190 gr. čes.) Žampašská vrchnost chovala kolem 1.200 ovcí, tj. 60 % uvedeného množství, a tak mohla mít při dobrém vedení ovčína zhruba zisk dosahující až 713 kop gr. českých, což se ovšem v porovnání s údaji z kyšperského panství (tj. 220 kop gr. čes. ročně) nejeví jako reálné.

Za druhé nejvýnosnější odvětví vrchnostenského podnikání lze označit rybníkářství. Rybníků bylo na panství celkem devět; tři na potěr (u Mostisk, rybník Pospíšil v Dlouhoňovicích a rybníček Sladovnického), tři na násadu (nad pivovarem, pod Kujavami a Šuškovský) a tři vejtažní pod hradem Žampachem (horní, prostřední a Šruček), z nichž se ročně slovílo asi 90 kop, tj. 5.400 kusů ryb určených k prodeji. Výnos z jedné kopy ryb je v taxe stanoven na 4 kopy gr. čes., tzn. že z rybníků přibýlo do vrchnostenské pokladny ročně na 360 kop gr. českých.

Pivovar v Písečné, pro jehož potřebu se pěstoval chmel na přilehlé chmelnici, produkoval ročně kolem 40 várek s průměrem 8,5 sudu^[151], tedy cca 340 sudů nebo 83.300 litrů piva. To se rozváželo do pěti panských hospod^[152], jejichž počet je totožný s počtem vsí na panství. Z toho se dá usuzovat, že i v Dlouhoňovicích měl některý z hospodářů již roku 1620 při gruntě šenk. Produkce pivovaru přinášela vrchnosti roční zisk ve výši 160 kop grošů českých.

K režijnímu velkostatku náležely i dva mlýny. V Písečné odváděl mlynář vrchnosti peněžitý plat 6,5 kopy gr. čes. ročně. Z většího mlýna v Hnátnici připadlo vrchnosti 76 korců a 1 věrtel tzv. vejmelného obilí^[153] a 16 korců moučného prachu. Užitek z mlýnů převedený na peněžitou relucii představoval částku 46 kop 37 ½ gr. českých.

Panské lesy se rozkládaly na ploše 22,8 lečí představujících v přepočtu 413,4 ha^[154]. Taxa oceňuje jednu leč, tj. 18,13 ha, na 100 kop, což představuje 5,5 kopy gr. čes. za hektar a 2.280 kop gr. míš. jako celkovou hodnotu lesů^[155] Hospodářské využití se omezovalo pouze na rámec statku a nejbližšího okolí a jen „za několik kop grošův českých beze škody každoročně se prodati může a prodává“. Vytěžené dřevo zpracovávala pila při hnátnickém mlýně, kde se za rozřezání jedné klády platily 3 gr. české a její výnos oceňovala taxa na 10 kop gr. čes. ročně.

Na celnici postavené pod městečkem Budami platili kupci po jednom penízi českém^[156] za koně a jeden bílý groš z každého vozu. Za rok se tak scházely v panské pokladnici 2 kopy a 30 gr. zisku.

Ostatní příjmy byly zanedbatelné. Z masného krámu v Budách platil nájemce ročně jeden kámen, tj. 10,3 kg nepřepouštěného loje, odhadnutý na 1 kopy gr. čes.. Na stejnou částku oceňuje šacovní listina i naturální dávky z píseckého mlýna odváděné nad běžný plat a představující „půl korce prachu a neb tluči pro psy a nemá-li tluči, tehdy čtyry pecny chleba“. K těmto mlýnu náležela i olejna, v níž mlynář „jest povinen pro potřebu panskou, též pro čeled přes celý rok a neb kdykoliv toho potřeba ukáže volej dělati avšak jak voleje tak pokrutin, toho ničehož za práci bráti a sobě přivlastňovati moci nemá.“

V Hejnicích se nacházelo naleziště cihlářské hlíny, které se tu ročně těžilo třicet vozů, což při platbě jeden bílý groš za vůz znamenalo příjem 30 grošů. Pro vrchnost asi nebylo účelné zřídit panskou cihelnu, neboť poddaní stavěli ze dřeva. Vytěžený materiál využívali patrně jen zdejší hrnčíři k výrobě kuchyňského nádobí. Do panské pokladny neplynul žádný zisk ani z opukového lomu a ložiska sádry u vsi Hnátnice.

Tak tedy vypadala hospodářská základna pro přímé podnikání vrchnosti, které přinášelo největší zisky ze dvorů a z rybníkářství. Ve své podstatě však nebylo nijak rozsáhlé a uspokojovalo především potřeby panství.

Poddanské platy a roboty

Nezbytnou složku statku tvořili poddaní, kteří odváděli vrchnosti běžné platy. Pro vyjádření naturálních dávek v penězích je třeba vědět, že obilí se ve zdejších kraji měřilo na velkou míru žamberskou, jejíž objem taxa specifikuje tak, že „korec té míry žamberské veliké pět věrtel spravedlivých míry praské vynášá“. Staročeský korec se skládal ze 4 věrtelů a jako objemová jednotka reprezentuje dnešních 93,36 litrů. Korec žamberský měl tedy asi 116,7 litru a jeden věrtel žamberské míry asi 29,2 litru. Šacovní listina uvádí i aktuální ceny produktů, z nichž výpočet vychází : korec žita čistého je počítán za 36 gr. českých, korec ječmene čistého za 22 ½ gr., korec ovsa čistého za 12 gr., krmná husa za 7 ½ gr., slepice za 2 gr. a kopa vajec za 4 gr. české. To umožňuje vcelku přesně stanovit přínos, jenž plynul z poddanských gruntů do panské pokladny.

ves	počet usedlostí	hospodáři		peněžitý úrok			ječmen		žito		oves	husy	slepice	vejce		finanční vyjádření		průměr na usedlost v gr.
		s koňmi	bez koní	kop	gr.	d.	korec	věrtel	korec	věrtel	korec	kus	kus	kopa	kus	kopa	gr.	
Hnátnice	42	30	12	11	30		21	1	21	1			59	4	22	29	42	42,4

	peněžitý úrok			ječmen		žito		oves	husy	slepice	veice	
	kop	gr.	d.	korec	větel	korec	větel	korec	kus	kus	kopa	kus
procentuální poměr složek	72,4 %									14,8 %	12,8 %	
poměr na celkovém odvodu každé složky	11,2 %									16,7 %	49,3 %	
peněžitá renta : naturální renta (2,6 : 1)	72,4 %			27,6 %								
průměrně na 1 osedlého	14 gr.			2,6 : 1								
Hlavná	1	26	4							8	17	
finanční vyjádření ouroku	86 gr.									16 gr.	1,1 gr.	
procentuální poměr složek	83,4 %									15,5 %	1,1 %	
poměr na celkovém odvodu každé složky	4,3 %									5,7 %	1,4 %	
peněžitá renta : naturální renta (5 : 1)	83,4 %			16,6 %								
průměrně na 1 osedlého	21,4 gr.											

Poměr jednotlivých složek běžných platů z vesnic žampašského panství

Při porovnání odvodu renty z jednotlivých vsí je vidět rozdíl mezi východní, časově starší částí statku na úrodnější půdě (Hnátnice, Písečná) a západní, mladší částí (Hejnice, Dlouhoňovice, Hlavná), ležící v lesnatější, zemědělsky méně efektivní krajině. V souladu s tendencemi známými odjinud požadovala vrchnost z úrodnějších částí statku především obilí. V Hnátnici bylo hlavní složkou naturální renty žito (37%) a ječmen (23,1%), na ostatní připadlo jen 6,5%. V Písečné převažoval oves (41,9%), po něm žito (19,1%) a ječmen (12%), kdežto zbylé složky tvořily 5,7%.

Z vesnic v západní části se vrchnost spokojila se slepicemi a vejci a zbytek renty žádala v penězích, což představovalo v Dlouhoňovicích 72,4 %, v Hlavné 83,4 % a v Hejnicích dokonce 100 % poddanských platů.

Pro konkrétnější představu uvádím, kolik žita musel průměrný poddaný zpeněžit kolem roku 1620 na trhu, aby mohl zaplatit peněžitou rentu a kolik obilí odváděly do panských sýpek jednotlivé vsi.

	průměr peněžní renty	žito		
		korec/36 gr.	tj. m ³	kg [166] (740 kg/m ³)
poddaný z Hnátnice	16,4 gr.	0,46	0,054	40 kg
poddaný z Písečné	17,5 gr.	0,49	0,057	42,2 kg
poddaný z Hejnic	19,4 gr.	0,54	0,063	46,6 kg
poddaný z Dlouhoňovic	14 gr.	0,39	0,046	34 kg
poddaný z Hlavné	21,4 gr.	0,59	0,069	51,1 kg

Množství prodaného žita nutné na uhrazení peněžitého platu vrchnosti

	ječmen			žito			oves		
	korec	tj. m ³	kg 600 kg/m ³	korec	tj. m ³	kg 740 kg/m ³	korec	tj. m ³	kg 455 kg/m ³
Hnátnice	21,25	2,48	1,488	21,25	2,48	1,835			
Písečná	přes 14	přes 1,63	978	přes 14	přes 1,63	1,206	92	10,74	4,886,7
celkem			přes 2,466			přes 3,041			4,886,7

Celkové množství obilí odevzdávaného vrchnosti

Množství odváděných hus, slepic a vajec odpovídá tomu, že se patrně beze zbytku zužitkovaly v panské kuchyni, stejně tak oves jako obrok pro panské koně. Ječmen asi přišel do pivovaru a zbytek se spolu s 3,041 kg žita^[167] semlel ve mlýně na mouku a kroupy, což se doplnila chybějící část obilovin pro výživu panské rodiny, úředníků a čeledi.

Kromě tzv. běžných platů měli žampašští poddaní vůči majiteli statku i další povinnosti, které patrně vznikly později s rozvojem vrchnostenského podnikání.

Všichni hospodáři (nebo kdokoliv z gruntu) se museli účastnit jako nadháněči a nosiči panských honů na vysokou, na zajíce a také výlovu ryb. Dále zdarma dělali a vozili dřevo pro pivovar a palivo do panských pokojů a kuchyně. Každá vesnice byla ještě povinna chovat „k užítku vrchnosti“ jednoho panského housera a tříkrát během léta „podškuby odvozovati“.

Jednotliví sedláci odevzdávali vrchnosti „bez záplaty“, tedy zdarma, ročně jednu štku^[168] spředené přize a zahradník polovic. Zvláštní povinnost navíc plnili hospodáři v Hnátnici a v Písečné, kteří vlastnili potahy. Na všech takových gruntech chovali celoročně jednu panskou kozu.

Taxa nadto uvádí, že poddaní musí „co se jim od vrchnosti rozkáže a poručí učiniti.“ To znamená, že vrchnost mohla žádat i další bezúplatné služby.

Závazky stanovené mimo běžné platy oceňuje šacovní listina na 20 kop.

Běžné platy a zvláštní povinnosti přinášely do panského důchodu každoročně zisk 90 kop 56 gr. českých, tj. cca 181 kop 52 gr. míšeňských. Jak jsem se zmínila, finanční vyjádření poddanských robot chybí, takže nelze vyčíslit, jak velký podíl měli poddaní na režijním podnikání své vrchnosti. Už před třicetiletou válkou tu ale fungoval plně rozvinutý robotní systém odvíjející se od potřeb panského hospodaření.

Třicetiletá válka a její důsledky pro žampašské panství

Na počátku třicetileté války náleželo žampašské panství hospodářsky nepřilíhajícímu Janu Votíkovi Bukovskému z Hustřan a jeho manželce Elišce z Dohalic. Není známo, že by se zdejší vrchnost nějak výrazně angažovala na některé ze zneprátených stran, ale podle všeho náležela k nekatolíkům. Dokladem je nejen historie obou šlechtických rodů, ale i to, že blízký Votíkův příbuzný, strýc Mikuláš padl za stavovského povstání a jeho statek Hodečín na Rychnovsku, měl propadnout konfiskacím^[169].

Zatímco již od léta roku 1618 se prohabsburská katolická vojska střetávala v bojích s nekatolickou opozicí na jihu Čech, později i Moravy a Rakous, zde byl relativní klid a Jan Votík Bukovský se více než o politiku staral o co nejvýhodnější zpeněžení žampašského statku, aby se zbavil dluhů. Ačkoliv si sám v taxě sepsané po roce 1620 cenil nabízeného zboží na 37,351 kop 17 gr. míš. 1 d., teprve 25.1.1626 se mu podařilo prodat Žampach s přilehlými vesnicemi za pouhých 24,091 kop 35 grošů a 5 peněz míšeňských^[170]. Nový majitel, Bedřich z Oprštorfu navíc zaplatil část ceny dědictvím po otci - nevelkým statkem Přestavky tvořeným dvorem, vesnicemi Přestavky, Rajice a díly vsí Krchleby, Svídnice a Chleny, kde poté Votík Bukovský s rodinou sídlil a 26.4.1663 zemřel.

Bedřich z Oprštorfu pocházel z přísné katolické rodiny. Na častolovickém panství, které držel jeho otec a po roce 1615 bratr Oto, panovaly i na tehdejší dobu poměrně přísné poměry. Už roku 1612 se tu poddaní postavili proti vrchnosti se zbraněmi v ruce, ale po příchodu pánových ozbrojenců se rozprchli. Někteří z nich pak byli vězněni v Hradci Králové. Na Častolovicku se ale trestaly třeba i obyčejné přásky či tance, a velmi tvrdý postih následoval po zameškání či zběhnutí z panské služby. Ve vězení skončil i krčmář z Přestavlk, protože neodebíral určené množství piva z panského pivovaru.

Bedřichův bratr Ota z Oprštorfu vykonával funkci reformačního komisaře pro Hradecký kraj a počínal si při šíření katolického náboženství, jež bylo v zemi 9.4.1624 prohlášeno za jediné povolené, nesmírně horlivě. Nepronásledoval jen obyčejné lidi, ale i šlechtu; v následujícím případě patrně Bedřichův syn, dceru Mikuláše Bukovského z Hustířan. V dopise Karlu z Lichtenštejna 8.8.1624 píše :

„...Niméněji maje sobě od některých katolických kněží v známost uvedeno, že žádných křtů ani oddavků v těch míst, z nichžto predikanti vypovězeni jsou, nemají. Z čehož se snadno souditi může, že vsudy dosti potají se jich nachází a o tom vůbec často slyšeti. Jakož pak dne pondělního na Žampachu jednoho pana Dohalského s jednou paní vdovou, po rodu Strakovou, pikhart z Brandejsa oddával.“^[171] Jestliže se kněz nebál oddávat šlechtické snoubence, patrně také běžně provozoval na Žampašsku nekatolické bohoslužby a rituály mezi poddanými. Alespoň do roku 1626 než panství, jehož se válečné události dosud příliš nedotkly, koupil Bedřich z Oprštorfu. Ten sice vymohl pro Písečnou katolického faráře, ale kněz měl tak nízké příjmy, že se odtud brzy poroučel^[172].

Bedřichův bratr Ota povolal již dříve na své statky jezuitu. Páter Adam Kravařský pak spolu s dalšími působil i na žampašském panství. Mnoho poddaných, většinou ze strachu před trestem či šikanováním, tehdy odříkalo předepsanou formuli, kterou se vzdali víry svých předků : „*Přisahám Pánu Bohu všemohoucímu, Marii a všechněm svatým, že ne z musení, ale dobrovolně k svatosvaté katolické římské víře se vracím a ji samu pravou, starožitnou, spasitelnou býti vyznávám. Kalicha se odpřisahám a jeho účasten býti nechci na věky, anobřz raději ditky své a které ku pěči sobě svěřené mám, od něho všelijak odvozovati budu. Slibuji také, že v tomto*

náboženství stále setrvati a rozdílných náboženství lidí vzdalovati se chci. K tomu mi dopomáhej Pán Bůh, matka jeho a všickni svatí“^[173]

K přestupu nutili poddané i reformační komisaři, kteří podnikli v lednu a únoru 1628 cestu krajem, pořizovali seznamy katolíků a ostatním hrozili vězením, jestliže do určité lhůty nezmění své přesvědčení. Na Žampachu se komise objevila 23. ledna a odtud pokračovala do Žamberka. Na některých místech vyvolaly výhrůžky komisařů vlnu odporu, která přerostla na Náchodsku a Opočensku v rozsáhlé povstání, později pomocí vojska krvavě potlačené. Tajní nekatolíci však v kraji zůstali a ještě na jaře roku 1642 prý na Hradecku uvěznilí jakéhosi krejčího, poddaného ze žampašského panství, jenž se vydával za predikanta.^[174]

Bezdětný Bedřich z Oprštorfu zemřel roku 1630 a jeho majetek získala v souladu se závětí^[175] roku 1633 jezuitská kolej v Hradci Králové založená teprve po Bedřichově smrti v pěti domech, které k tomuto účelu dříve koupil.

V tomtéž roce se celou českou zemí šířil mor^[176] a nevyhnul se ani zdejší krajině. Dobové dokumenty uvádějí : *Léta 1633 v městě Žamberce toho roku byl mor veliký, tak že při tom záduši několik set lidu pomřelo*^[177] a „*na Žampachu začaly horké zimnice*“^[178] , *takže přes den 5 i 7 funusů způsobily. Potom jízlivý mor, takže v 11 domkách žamp. za krátký čas 40 zemřelo*“^[179]. Vcelku reálně se dá očekávat, že tzv. černá smrt či horká nemoc si vybraly oběti i v Dlouhoňovicích.

Období faktického bezvládní na zdejších panství využívaly ke kořistění a drancování vojenské oddíly. Podle zprávy královských komisařů z 24.11.1634 činila újma způsobená vrchností v letech 1631-1634 celkem 1.334 kop gr. míš. a škody na majetku poddaných 1.741 zlatých.^[180] Nejvyšší ztrátu přivodili jezuitům císařští vojáci^[181], kteří počátkem června 1634 zaútočili na žampašský dvůr a jak uvádí

písečská farní kronika z 1. pol. 19. stol. odvolávající se na soudobou zprávu superiora^[182] pátera Kravařského: „*když prorazili, nemohli zapalovati, u východu do dvoru 5 osob ranili a za mrtvé nechali, 12 pokojů prorazili a trojí dveře železem obité. Odejmul, cožkoliv nalezli, perly, stříbro, zlato, tenké šaty všechny, alby kostelní, sýr, maso, ubrusy, servity etc., kobyl 15 a 2 hřibata. Škoda přišla na 1021 kop míšeňských.*“

Po odpočtu této částky z celkového souhrnu ztrát zbývá jen 313 kop, což značí, že plnění císařských v červnu roku 1634 bylo patrně tím nejhorším, co až dosud žampašské panství zažilo. Pro někoho je možná překvapením rabování císařské armády tak říkajíc na vlastním území. Jenomže ve vojsku tehdy sloužili žoldnéři najatí po celé Evropě - ať Španělé, Italové či třeba Bavoři - takže ani pro ně nebyla země domovinou a prostí lidé neviděli mezi vojáky žádný rozdíl.

Po roce 1639 vtrhlo do Čech třikrát švédské vojsko a právě pak trpěl severovýchod země nejvíce. Vojáci obou zneprátených stran, zdivočelí dlouhodobě přehlíženým bezprávím, toužili jen po penězích a kořisti, kterou chtěli získat za každou cenu. Tam, kde se žoldnéřské oddíly usadily, brzy vše vyplenily a vydávaly se za lupem dál a dál. Tak se stalo, že „*l. 1639 z Hradce nepřítel (Švejda) až na Žampach vybíhal,*

tam vše vybráno na mnoho vozích i s dobytkem odnesl.“^[183] Takový případ znamenal sice značné, ale jen krátkodobé nebezpečí. Šlo pouze o to, skrýt se i s dobytkem včas v lesích a doufat, že žoldnéři nezapálí stavení. Strachu lidí vojáci obratně využívali a prostřednictvím vyslanců předem žádali peníze a jídlo. Teprve, když obyvatelé měst a vsí nemohli nebo nechtěli vyhovět, následovaly tvrdé represálie.

Proto žampašská vrchnost v letech 1642 a 1643 zaplatila Švédům 406 zlatých, „*aby neměli quartýry*“.^[184] Žamberští měšťané se nátlaku nepoddali, takže „*léta 1643, dne 22. měsíce srpna, nešťastná příhoda přišla na město Žamberk, přijedouc švédská partaj lidu vojenského od Lanškrouna, nechťce jim kontribuovati jakožto nepříteli, zapálili město, chtěje věrnost J.M.Cís. zachovati. Shořelo domů 58, stodol s vobilím 21,*

vobilí v nich bylo 1.464 mandel.“^[185] Ve zdejší oblasti byl tento požár asi nejtragičtější událostí třicetileté války.

Na žampašském panství se vojenské oddíly znovu objevily až na samém konci války. „*L. 1648 Žampach od císař. vojska dvakrát vydrancován byl, odnešené mlíčné krávy veškeré, nábytek, obilí, plátno, vylámaný dveře. Škoda se počítá na 400 fr.*“^[186]

Zaznamenány ovšem zůstaly jen události přímo poškozující vrchnostenský majetek. Tisíce drobných i větších příkoří, která museli bez protestu snést poddaní, jsou zapomenuty. Stejně tak dokumenty neříkají nic o krádežích, drancování a požárech způsobených vojenskými oddíly na jejich gruntech. Osamělá stavení a nevelké vesnice se navíc stávaly oblíbeným cílem bezohledných band zběhů či vysloužilců, jakých se země potulovalo stále víc. Při tom všem vrchnost rovněž vyžadovala odvádění peněžních a naturálních dávek a plnění robotních povinností. Netřeba dodávat, že za takových podmínek museli rolníci vynaložit nemálo úsilí, aby svá hospodářství, těžce poškozená válkou i neúrodami, udrželi v chodu.

Díky šacovním listině z let cca 1624-26 a poválečným dokumentům – soupisu poddaných podle víry z r. 1651 a berní rule z r. 1654 je možné získat představu o tom, jak se žampašské panství během uplynulých třiceti let změnilo. Především výrazně poklesla základna pro vrchnostenské podnikání. Počet dvorů se snížil z původních čtyř na jediný – Žampašský, který navíc utrpěl v minulých desetiletích mnoho škod. V soupisu poddaných podle víry se tu kromě dvou pacholků a šesti děveček uvádí pohůnek, hříbek a pastevec, dále pastevec u sviní, ovčák, ovčáček pacholek a tři pastvice. Stejně jako před válkou tedy vrchnost chovala ve vlastní režii koně, krávy, prasata i ovce, ale patrně v mnohem menším množství, protože roku 1648 odtud císařští odehnali všechn hovězí dobytek.

Mezi panskou čeládkou není roku 1651 uvedena žádná z pivovarských profesí. Pivo zde tehdy zřejmě vařil teprve 22letý Jiřík příjmením Sládek a jeho 18letý učedník Matěj Sládek. O zbylých oborech vrchnostenského podnikání – mlýnech, rybnících a dalších zdrojích chybí v dokumentech bližší informace.

A jaký dopad měla válečná léta ve vesnicích? Jejich počet zůstal stejný, ale jak ukazuje tabulka č. 6, počet obyvatel a sociální struktura byla mnohde značně odlišná.

vesnice	celkem osedlých rodin				sedláci			chalupníci			zahradníci			zpuštěná stavení		
	1620	1654	+/-	%	1620	1654	+/-	1620	1654	+/-	1620	1654	+/-	1620	1654	+/-
Hnátnice	42	41	-1	-2,4	34	27	-7	7	6	-1	0	7	+7	0	0	0
Písečná	36	33	-3	-8,3	22	19	-3	0	6	+6	13	6	-7	0	2	+2
Hejnice	21	21	0	0	17	5	-12	0	12	+12	4	3	-1	0	1	+1
Dlouhoňovice	16	12	-4	-25	0	2	+2	11	7	-4	5	2	-3	0	1	+1

Hlavná	4	4	0	0	2	2	0	0	0	0	2	1	-1	0	1	+1
celkem	119	111	-8	-6,7%	75	55	-27%	18	31	+72%	24	19	-21%	0	5	4,2%
Budy ^[187]	11	11	0	0					7			4				

Změna počtu usedlostí a sociální struktury vsí po třicetileté válce

Před válkou uvádí šacovní listina 130 poddanských gruntů, kdežto roku 1654 je jich evidováno už jen 122. Zaniklo tedy 8 hospodářství, ovšem berní rula zaznamenává pouhých 5 zpustlých stavení. Z toho plyne, že tři chalupy zmizely za tu dobu zcela beze stop a pokud k nim náležely nějaké pozemky, sousedé je dávno přičlenili ke svým polím. Odlehlejší Hlavná a Hejnice nevykazují v počtu usedlostí žádné změny, v největší Hnátnici došlo ke zrušení jediného hospodářství a jen o něco větší úbytek tří gruntů doznala Písečná. Na první pohled je proto zarážející zánik 4 chalup v Dlouhoňovicích, tj. tolika, jako ve všech zbývajících vesnicích dohromady. Z celkového počtu zdejších usedlostí se jednalo o celou jednu čtvrtinu.

Poznámky berních komisařů potvrzují obecnou tendenci, podle níž válka nejhůř postihla vrstvu sedláků. Zatímco roku 1620 se do této kategorie řadilo 75 gruntů, roku 1654 už jenom 55, což představuje pokles o 27 %. Berní rula navíc uvádí 15 sedláků „na živnostech zkažených“, tzn. takových kde se vysévalo jen minimální množství obilí a chovalo něco málo hospodářských zvířat, takže pouze 40 selských gruntů, tj. 53 % předválečného stavu, se v tomto čase dalo označit za opravdu provozuschopné.

Největší pokles selských hospodářství vykazují Hejnice, i když podle mého názoru v tomto případě komise spíše jen napravila přehnaně vysoké ocenění některých gruntů v šacovní listině. V tom je také příčina, proč na žampašském panství vzrostla o celých 72% vrstva chalupníků, neboť v Hejnicích, kde dříve žádné usedlosti tohoto typu nebyly, jich přibýlo dvanáct. Taxa neuvádí chalupnická hospodářství ani v Písečné, kdežto berní rula jich zaznamenává šest. V této vsi degradovalo pár selských gruntů na nižší úroveň a naopak některé zahrádknické chalupy se přibíraním nevyužívaných pozemků staly hospodářsky výnosnějšími jednotkami.

V Hlavné se situace nijak dramaticky nezměnila; pouze jeden ze zahrádkníků své obydlí opustil a to zpustlo.

Dlouhoňovice zaznamenaly během třicetileté války největší úbytek gruntů – 25 %. Ovšem na druhou stranu, až dosud tu zcela chyběli sedláci a berní komisaři zařadili roku 1654 do této kategorie hned dva hospodáře. Patrně proto, že ti své pozemky rozšířili o půdu od oněch čtyř zaniklých stavení.

Nejzrosáhlejší škody utrpěla Hnátnice. Počet zdejších hospodářství zůstal sice v podstatě stejný, ovšem výrazně poklesla jejich ekonomická prosperita. Znovu se objevila vrstva zahrádkníků, jež v této vsi nebývala a poměrně značně – o 7 (tj. 20,6%) se snížil počet selských gruntů.

Velmi slušnou představu o hospodářské základně jednotlivých vesnic poskytují údaje již zmíněné berní ruly z roku 1654. Všechny zdejší lokality (tedy i Budy) jsou označeny jako vsi na neúrodné půdě.

	počet	rolí má a osívá				potahů, dobytka chová			
		strychů celkem	na zimu	na jaro	potahů	krav	jalového	ovicí	sviň
PANSTVÍ ŽAMPACH		1735 (499 ha)	452,1	337,1	121	355	202	312	18
sedláků	55	1299 (374 ha)	334,2	263,3	102	236	145	312	18
chalupníků	40	363 (105 ha)	83,1	61,2	19	100	50		
zahrádkníků	18					19	7		
v nově osazených 1653	3	18 (5 ha)	22,2	2					
stavení rozbořených	2	15 (4,3 ha)							
stavení pustých	3								
dvůr hanfěštní	1	40 (11,5 ha)	12	10					
kostel farní	1								
mlejnů	1								
kol moučných	4								

Berní rula 1654 – souhrn pro panství Žampach

Poddaní obhospodařovali celkem 1.680 strychů^[188] půdy, což v dnešních mírách představuje 483,84 ha. Na zimu osévali 452,1 strychů, tj. 130,2 ha (26,9%) a na jaře 337,1 strychů, tj. 97,1 ha (20,1%). Ze zbylých 890,8 strychů (tj. 256,6 ha) musíme podle tehdejšího hospodářsko-technického systému počítat odhadem s 395 strychy (114 ha – 23,5%) na úhor. Ladem tedy zůstávalo ležet asi 495,8 strychů půdy, tj. 29,5% veškerých zemědělsky využitelných pozemků.

Sociální struktura žampašského panství měla podle berní ruly tuto podobu : 49 % sedláků, 35 % chalupníků a 16 % zahrádkníků. Podle směrnic zemského sněmu z 21.2.1653 se za sedláka v berním vymezení počítal hospodář, který osíval přes polovinu svých polí a mohl konat potažní roboty. Z tohoto pohledu berní komisaři tuto vrstvu silně nadhodnotili, neboť stanovenému kritériu odpovídá pouze 25 gruntů a 30 hospodářství zařadili do této kategorie neoprávněně^[189]. Ekonomická skladba panství měla ve skutečnosti tuto podobu : 25 selských gruntů, tj. 22%, 70 chalupnických, tj. 62% a 18 zahrádknických stavení, tj. 16% celkového počtu.

Profil zdejšího průměrného sedláka vypadal podle údajů berní ruly následovně : ke gruntu náleželo 23,6 strychů pozemků; obhospodařovaných však jen 68,2^[190], což představuje plochu 16 strychu (4,6 ha). Je však nutno počítat s třetinovým úhorem, takže pro setbu zůstalo každoročně asi 10,7 strychů. Při hrubém odhadu výnosu 1 : 2,4^[191] mohl sedlák sklídit až 25,7 korců obilovin. Po odečtu reprodukčního osevu mu pro spotřebu zůstalo 15 korců obilovin. Na každé selské hospodářství připadaly asi dva potahy, 4 krávy, 2-3 jalovice a 6 ovcí a asi každý třetí sedlák choval prase.

Srovnatelné prameny^[192] stanovují množství obilí potřebné pro celoroční vyživení dospělé osoby cca na 6 korců obilí^[193]. Z obilovin vyprodukovaných na polích průměrného selského gruntu se mohli s bídou uživit tři dospělí, a to ještě nepřihlížím k naturálním dárkům pro vrchnost. Ve veškerých propočtech kalkulují s osevem celé plochy obilovinami, protože luštěniny (především hrách) a košťaloviny (zejm. zelí), které tvořily podstatnou složku jídelničky, se pěstovaly na části úhoru.

Podle soupisu poddaných podle výry z roku 1651 náležely do selské domácnosti, složené obvykle z hospodáře, jeho manželky, dětí, čeledi a někdy i výměnkáře, v průměru 4,2 osoby bez dětí do 9 let. Je proto jisté, že i sedláci museli mít v té době další zdroje zajišťující rodině živobytí. Odlehlost zdejší končiny a její nevýhodnost pro obchodní spojení však výrazně omezovala příležitosti pro doplňková zaměstnání. Příjmy plynuly do hospodářství podle všeho především z chovu dobytka. Z toho důvodu se v okolních městečkách dobře uživil poměrně

velký počet řezníků^[194] „handlířů“ s dobytkem, máslem, sýry, vlnou apod.

Mnohem hůř se muselo žít chalupníkům a zahrádkníkům. K chalupám se podle tehdejšího urbaniálního a berního vymezení počítaly usedlosti, jejichž výměra oscilovala mezi 4-15 korců výsevu. Na žampašském panství náleželo k průměrnému chalupnickému hospodářství 9 strychů půdy zužitkované ze 59,4%^[195]. Bez třetiny připadající na úhor obdělával chalupník asi 3,5 strychů (1 ha) země-

dělské plochy, tj. 3krát méně než sedlák. Výnos z polí představoval až 8,4 korců obilovin, z nichž mohl hospodář pro obživu rodiny a dobytka upotřebit maximálně 4,9 strychu. Průměrný počet lidí v chalupnické domácnosti byl bez dětí do 9 let 3,1 osob a vyprodukované obilí nestačilo ani pro roční obživu jedné osoby. Sotva ve třetině usedlostí měli potah; ovce ani prasata nechovali, drželi průměrně 2-3 krávy a 1-2 jalovice. Z prodeje zpracovaných živočišných produktů chalupníci sice něco utržili, ale těsně po třicetileté válce býval bezpochyby hlad v chalupách častým hostem.

Rozvržení berní (repartice) záviselo dříve na tom, kolik osedlých vrchnost přiznala, ovšem po roce 1655 se řídilo počtem, který vykalkulovali komisaři. Za osedlého, na něhož připadalo 8 zlatých 32 krejcarů berně, byl považován sedlák s výsevem od 30 korců výše, grunty s nižší rozlohou se oceňovaly zlomkem této jednotky. Majitelé panství Žampaš platili daně za 50 1/2 osedlých.

	počet	rolí má a osívá				potahů, dobytka chová				Handle a živnosti vedou rozdílné
		strychů celkem	na zimu	na jaro	potahů	krav	jalového	ovcí	sviň	
BUDY	11	86	23,3	15,1		26	12			
chalupníci	7	70	19,1	12		19	9			1 švec
zahradníci	4	16	4,2	3,1		7	3			
HNÁTNIČE	41	705,2	197,2	149	58	149	90	191		
sedláci	27	607	172	128	50	119	74	191		1 tkadlec
chalupníci	6	58,2	13,2	11	6	16	11			
zahradníci – bez polí	7									
hanfeštní dvůr	1	40	12	10	2	6	3			
PÍSEČNÁ	33	493	116,3	81	35	92	51	76	18	
sedláci	19	470	111	74	35	75	44	76	18	
chalupníci	6	23	5,3	7		11	7			1 mlýn
zahradníci (z toho 2 zpustlá stavení)	8					6				
HEJNICE	21	290	64	51,2	17	53	23	39		
sedláci	5	136	35,2	38,3	12	23	14	39		1 kolář
chalupníci (1 nově usazený)	12	139	28,2	12,3	5	27	9			
pustý chalupnický grunt	1	15								
zahradníci (1 nově usazený)	3					3				
DLOUHOŇOVICE	12	121	28,3	29,2	15	41	21			
sedláci	2	46	14	14	6	16	7			
chalupníci (1 nově usazený)	7	75	14,3	15,2	9	23	12			
zahradníci + 1 pustý grunt	3					2	2			
HLAVNÁ	4	40	11	9	1	4	6	6		
sedláci	2	40	11	9	1	3	6	6		
chalupníci	0									
zahradníci + 1 pustý grunt	2					1				

Berní rula 1654 – souhrn pro jednotlivé vsi žampašského panství

Nejlépe si vedli sedláci v Hejnicích a Dlouhoňovicích, kteří v průměru obhospodařovali 14,7 a 14 strychů pozemků. Z nich se dalo v dobrém případě sklídit až 34,5 korců obilí a po odpočtu reprodukčního osevu zůstalo cca 20 korců. Na průměrného hejnického sedláka připadalo 2,4 potahu, 4,6 dojných krav, 2,8 jalových krav a 7,8 ovcí. V dlouhoňovickém selském hospodářství vlastnili běžně 3 potahy, 8 dojníc a 3,5 jalovice.

V Písečné, Hlavné a Hnátnici se rozloha obdělávaných polí pohybovala mezi 9,7 - 11,1 strychy, což představovalo sklizeň kolem 25 korců obilí, z něhož mohli sedláci využít asi 14,6 korce pro rodinu.

Sedlák v Hnátnici měl při gruntě takřka 2 potahy, 4,4 dojných krav, 2,7 jalových krav a 7 ovcí, v Písečné asi 1,8 potahu, 3,9 dojných krav a 2,3 jalových krav, 4 ovce a 1 prase. Na každého hlavenského sedláka připadalo 0,5 potahu, 1,5 dojných krav, 1,5 dojných krav, 3 jalovice a 3 ovce.

Jak je vidět, větší část sedláků vlastnila nejméně 2 potahy a byla schopna obdělávat souběžně vlastní i panská pole, čímž jim v klimaticky běžném roce nevznikaly žádné ztráty. V Dlouhoňovicích, kde sedláci patřili k nejbohatším, je na gruntech výrazná převaha dojných krav i jalovic. Zdejší hospodáři se patrně specializovali především na výrobu másla, sýrů, hovězího a telecího masa. Je s podivem, že se žádný nevěnoval chovu ovcí, které vylepšovaly produkci vlny a sýrů zisky selských gruntů ve zbylých vsích. V Písečné měli sedláci navíc užitek i z prodeje vepřového masa.

Mezi chalupníky obdělávali největší výměru pozemků hospodáři v Budách. Na každého z nich připadalo v průměru 4,4 strychu. Jen o něco méně vycházelo na chalupnické grunty v Dlouhoňovicích (4,2 str.) a Hnátnici (4 str.). Sklizeň obilí se v těchto hospodářstvích mohla pohybovat kolem 10 korců. Po odečtení reprodukčního osevu jim zůstalo pro spotřebu maximálně 5,8 korců.

Dlouhoňovičtí chalupníci, stejně jako sedláci, náleželi ve své třídě k nejbohatším na panství. Na každou zdejší chalupu připadalo asi 1,3 potahu, 3,3 dojných krav a 1,7 jalovic. Vcelku srovnatelné byly chalupnické grunty v Hnátnici. (průměrně 1 potah, 2,7 dojných krav, 1,8 jalovic) a v Budách (2,7 dojných krav, 1,3 jalovic), kde ovšem žádný z chalupníků nevlastnil potah.

Chalupník v Hejnicích obhospodařoval v průměru 3,4 strychu pozemků a v Písečné dokonce jen 2 strychy. Také v ostatních směrech (Hejnice průměrně 0,4 potahu, 2,3 dojných krav, 0,75 jalovic; Písečná 1,8 dojných krav, 1,2 jalovic) zdejší chalupnické vrstvy zaostávaly a žily v podstatě na úrovni zahradníků.

Rolnické usedlosti, jak selské, tak chalupnické, mnohdy nedokázaly rodiny uživit, takže děti odcházely brzy do služby a hospodáři si přivydělávali, jak se dalo. Především nádenickou prací, ovšem hledali i jiné zdroje. Ačkoliv zdejší oblast neměla vzhledem k omezeným odbytištím podmínky pro rozvoj řemeslné výroby, přesto si pár poddaných vybralo řemeslo jako doplněk příjmů. Kromě písečského mlýnáře zaregistrovali berní komisaři na žampašském panství jednoho ševce, koláře a tkalce. Některá tehdy užívaná příjmení (Zámečník, Kovář, Bednář, Hrnčír) však naznačují, že řemeslníků zde podle všeho neoficiálně existovalo více.

Pod křídly Patres Societatis Jesu (2. pol. 17. století – 2. pol. 18. století)

V souladu s Bedřichovým přáním připadlo žampašské panství roku 1633 nově zřízené jezuitské koleji v Hradci Králové. Patres Societatis Jesu se v prvé řadě starali o vybudování školy a provádění misijní činnosti. Teprve roku 1672 přistoupili k důkladné přestavbě bývalé žampašské tvrze^[196] na barokní rezidenci. Jako stavebního materiálu se užívalo kamene ze zřícenin hradu, z něhož posléze zůstaly jen základové zdi a dosud holý kopec byl pak zalesněn. V podhradí vyrostla jednopatrová, dvoukřídlá budova s nízkou valbovou střešou a věžičkou.^[197]

O správu farnosti se do roku 1677 starali sami jezuité. Poté tři roky vykonával církevní praxi v písečském kostele administrátor a ústecký farář Bartoloměj Bulovský, který zároveň začal vést křestní matriky. Jeho úlohu potom převzali postupně dva lukavičtí faráři Ondřej Fischer a David Benedikt Antonín Stepanovský. Vlastního duchovního se farníci při písečském kostele dočkali teprve roku 1693, kdy sem nastoupil Adam Špalda.

Stejně jako mnohé jiné vrchnosti v zemi, nespokojené se stanovenou výší berně, vyžádali si také jezuité v 80. letech 17. století přezkoumání údajů berní ruly. Revizitace proběhla na zdejší panství roku 1677 a ukázala, že hospodářská situace vsí je mnohem horší než před třicetiletými lety.

V souvislosti s povstáním poddaných na Čáslavsku, Broumovsku, Opočensku a Litomyšlsku v roce 1680^[198] se často hovoří o vysokém robotním zatížení poddaných. Zdejší panství patří k mnoha, z nichž chybí jakékoliv doklady, a tak nezbývá než se uchýlit k odvození ze známých skutečností. Vrchnost vlastnila dvory – zcela jistě tedy vyžadovala potažní a pěší robotu při obdělávání polí, senoseči, sklizni a mláčení obilí. Pivovar i panská rezidence měly určitou spotřebu dříví – poddaní museli zajistit jeho kácení, zpracování a svážení. Stejně tak i při obnově rezidence a jiných stavebních pracích se jistě využívalo poddanských potahů a pracovních sil. Považuji za možné, že zde, stejně jako na sousedním kyšperském a žamberském panství, nebyly robotní povinnosti přesně stanoveny, ale poddaní vykonávali, co se jim poručilo v souladu s potřebami vrchnosti i možnostmi robotníka. Míra únosnosti patrně nebyla překračována, protože nedošlo k žádné protirobotní akci.

O nevelké potřebě tzv. dvorských robot svědčí i pomalá obnova vrchnostenského podnikání po třicetileté válce. Zatímco taxa uvádí počátkem 30. let 17. století na panství čtyři dvory, roku 1651 se zmiňuje už jen jediný – žampašský a teprve roku 1677 další v Hnátnici^[199]. O to větší ránu pro jezuitské důchody znamenal požár, při němž „r. 1685 5ho srpna na Žampachu dvír i s sladovnou, s chlívy a některým dobytkem shořel“^[200]. Snad reakcí na jeho zkázu a na vyhlidnutí vsí po velké epidemii moru roku 1680 bylo rozhodnutí založit nový panský dvůr v Dlouhoňovicích.

K jeho potřebě vrchnost zabrala čili „svedla“ 30.5.1692 tři zdejší grunty - Podhájeckých, Hrnčířovský a Kacálkovský s celkovou výměrou 42 strychů polnosti^[201], k nimž přidala pozemky bývalého křižáneckého dvora^[202] (asi 40 strychů^[203]) a roku 1706 ještě pole zabavená od Dostálkova gruntu. Na zdárný chod dohlížel šafář Jan Doskočil, který se ale už roku 1696^[204] zakoupil na gruntě v Písečné.

V letech 1713-14 se mezi lidmi šířil strach z morové nákazy, jíž bylo v Čechách plno. Jak dokládá matrika úmrtí, zdejší oblasti se epidemie vyhnula. Zato je evidován úhyn dobytka na žampašském dvoře, kdy roku „1714 morové nakažení v jaře celý ovčín, v podzim pak celé chlévy vyprázdnilo, kdežto více než 60 kusů hovězího dobytka padlo“^[205]. Ke škodě přišli ve svých hospodářstvích zřejmě i poddaní. S problémy se potýkali i v následujících letech, neboť „roku 1722 a opět 1723 na Žampachu většími dštima potlučeno, že někde ani stěbla, na horských rolích ani zem nezůstala.“^[206]

Ve druhé čtvrtině 18. stol. se nehospodářilo lehce. Jako neúrodné se označují roky 1725, 1726, 1730 a 1731. Od roku 1736 se na lidi znovu valila jedna pohroma za druhou : „...dne 26. juni skrze veliké deště trvající byly tak veliké vody škodlivé, že lidem veliké škody činily jak ve Slezsku, v Moravě a v Čechách, že žádného pamětníka nebylo, aby takové škody pamatoval; sena pobralo a ostatní shnilo, mnoho lidí

se potopilo; pořád 4 neděle to trvalo a 4 dni. Vobilí dražota se učinila, pšenice korec za 4 zl. 30 kr., žita za 3 zl. 45 kr.“^[207] Následoval úkaz, který jistě vyvolal dost paniky v předtuše věcí příštích : „Léta 1737 dne 16. prosince světlost na obloze nebeské se jest ukázala, takže takřka hned časné z večera celý svět od 9. až do 10. hodiny červený byl, jakoby hořelo, a země nejináče byla, než jakoby ji krví polil; co by to znamenati mělo, to Bůh v dobré obrátiti ráčiz, nebo o půlnoci se to zase přihodilo po druhé a po čtvrté hodině stalo se to

potřetí.“^[208] Přírodní pohromy pokračovaly i nadále : „Roku 1740 byla tak nazvaná zmrzlá zejma, která se začala hned v roku 1739 dne 1. novembris, tj. na Vše svatý, potom okolo Svatých třech králů. V tom tejdni bylo teprva tak silný mrznutí, že mnoho lidí pomrzlo a se voznilo. Dobytek z chlívy do světnic brát museli, však ale nic platno nebylo, předce několik kusů jen v Kunvaldě kór zcela zmrzlo a jinde těž vůkol mnoho; potom k jaru nejuvic od tý velký zimy majíce všecken špik přemrzlej pohynulo a pobít se muselo. Telata vodstavený na větším díle všechny zhynuly. Takovou zimu prvej žádný člověk nepamatoval, ani od předků svých neslyšel, třeba 80 let starý byl, poněvadž od prvního novembris až do 24. aprile trvala. ... Potom okolo svatého Filipa Jakuba (30.4.) tak velká nouze o slámu dobytka byla, že jeden mandel ovesný slámy 1 zlatý se platil. V roli se začalo dělat toho roku po sv. Filipu Jakubu. Dobytek na pole se hnál teprv za dvě neděle po sv. Filipě Jakubu z nouze nebo žádné pastvy ještě nebylo. ... Toho roku na den sv. Tomáše (21.12.) tak silný povětrí bylo, že mnoho stavení a stodol a dříví v lesích, štěpových stromů roztrhalo a polámalo. Co se ourody v tom roce dotýče, chvála

Pánu Bohu, dost hojná ouroda obilí byla, jen toliko že mnoho ovsů, který pozdě se sely, zase na podzim se zachumelilo.“^[209] Léta 1740 dne 20. prosince neb na den vigilie sv. Tomáše přišlo prudké tání s deštěm do sněhu, kde okolo 9té hodiny taková voda přišla, že celé podměstí (v Žamberku) jest zatopila, mosty, kromě zde jednoho a lavice dost pevné pobrala, kdežto žádného pamětníka takové veliké a prudké vody zde se nenalézalo ... Item ten večer v tu vigilii sv. Tomáše povstal na to tak velikej a neobyčejnej vítr, že nesčíslný počet stromů, místem skoro celé lesy pokácel, stavení bezpočtu rozházel, o kterém v novinách přišlo, že by toho dne neb večera v celém světě veliké škody jest způsobil...“^[210]

Vše dovršila válka. Roku 1740 se ujala vlády mladičká Marie Terezie a okolní panovníci to přijali jako výzvu k získání dědičných rakouských zemí. Rozpoutaly se dlouhotrvající střety, dnes označované jako „války o dědictví rakousko-uherské“. Po porážce rakouské armády u Chotusic severně od Čáslavi uzavřela Marie Terezie v květnu 1742 smlouvu s pruským králem Bedřichem II., v níž mu postoupila většinu Slezska a celé Kladsko. Zdejší kraj se rázem stal pohraniční výspou monarchie. Sice se zde nebojovalo, ale farní kronika dokládá, co si odtud Prusové odvezli 30. srpna 1744. Na vozy naložili více jak 67 liber, tj. 37,5 kg mouky, 530 liber, tj. cca 297 kg sena, přes 595 liber, tj. 333 kg slámy, více jak 71 měřic, tj. 4.409 litrů žita, 717 měřic, tj. 44.526 litrů ova a 186 liber, tedy 104 kg řezanky.^[211]

Za těchto podmínek stále pokračovala práce na nové zdaňovací soustavě. Roku 1725 se na zdejší panství uskutečnila tzv. okulární vizitace, při níž čtyřčlenná královská komise porovnávala fasoní zápisy z let 1713-14 se skutečným stavem. Teprve roku 1748 však vznikl definitivní elaborát nahrazující berní rulu. V gruntovních knihách se tehdejší vyměření pozemků objevuje pod názvem rollární extrakt (jinak též 1. verze tzv. Tereziánského katastru). Pro podmínky daňového systému se hospodáři dělili do šesti skupin podle rozlohy orných polí :

1. bezzemci a domkaři do 1 strychu polí a zahrad (do 0,3 ha)
2. zahradníci a domkaři 1,1 - 5 strychu polí (0,3 – 1,4 ha)
3. chalupníci 5,1 - 15 strychů (1,5 – 4,3 ha)
4. hospodáři 15,1 - 30 strychů (4,4 ha – 8,4 ha)
5. sedláci 30,1 - 60 strychů (8,5 – 16,9 ha)
6. velcí sedláci přes 60 strychů orných polí (nad 17 ha)

V souvislosti s přípravou podkladů pro novou zdaňovací soustavu se ukázalo, že gruntovní knihy žampašského panství jsou vedeny nepořádně a na mnoha gruntech seděli či dosud sedí hospodáři, jejichž vlastnictví nebylo zaznamenáno. Úředníci proto složitě zjišťovali, jaké podíly dosud vážnou na jednotlivých usedlostech a do nových pozemkových svazků vedených od roku 1753 zapsali neuspokojené podílíky. Tento zásah přináší pro badatelskou práci nesmírné komplikace, neboť je obtížné bezpečně prokázat kontinuitu držby.

Výsledek důkladné práce berních komisí provedené v letech 1713-48 se nesetkal s dobrým přijetím. Po mnoha námitkách kvůli daňové kalkulaci a určování bonity polí vznikl upravený, tzv. druhý tereziánský katastr schválený 1.11.1756 s platností od roku 1757.

V témže roce zasáhla celou zdejší oblast přírodní katastrofa, při níž vzal za své Šuškovský mlýn v Písečné. „Roku 1756 2. July povstala velká bouřka a při ní neslýchaný lijavec, tak že nejenom mnohý rybníky potrhala, ale i mlejn šuškovský pryč odnesla, po kterém ani žádné památky neostalo, dříví z něj až u hnátnického mlýnu po lukách sem tam hledati museli.“^[212] Vodní příval jistě zničil úrodu na

mnoha polích a škody asi zaznamenali i v dalších hospodářstvích.

To už se ale po krátkém období míru habsburská monarchie znovu zapojila do válečného konfliktu známého jako sedmiletá válka. Rakouská armáda stála na straně Sasů proti tradičnímu nepříteli – Prusům.

Válka sice skončila roku 1763, ale vzhledem k enormním státním výdajím neustále narůstaly stávající daně a vznikaly nové.

K vysokému daňovému zatížení těchto let se přidala i několikaletá nepřízeň počasí s následnými neúrodami a drahotou, jež vyvrcholila roku 1771 jedním z posledních velkých hladomorů v Čechách.

Ačkoliv prostí lidé zažívali velmi krutnou dobu, rakouská úřednická mašinérie pracovala nerušeně dál. Když hospodáři, vrchnost či berní komisaři zpracovávali v minulosti podklady o rozlohách polností, lad, luk a lesů, častokrát jen odhadovali či prováděli nepřesná geodetická měření, mnohdy dokonce účelově přizpůsobená. Tradiční systém se totiž bez přesně změřených ploch docela dobře obešel. Pro vymezení pozemků z důvodů vlastnických postačovaly cesty, meze, hraniční stromy a kde nebyl žádný orientační bod, zasazovaly se kamenné mezníky. Teprve v polovině 18. století zavedly řady, usilující o spolehlivější zdroje pro výpočet daní, jednotný systém měř a vah. Urbariální komise začaly pracovat na přípravě další verze daňového systému – tzv. josefinském katastru.

Do módy přišla statistika a jedním z jejích produktů byla evidence obyvatelstva. S tím souviselo i první označení domů popisnými čísly,

kteřé mělo zabránit nepřesnostem vycházejícím ze záměny osob se shodnými jmény^[213]. Všechny úředně nařízené soupisy směřovaly k jedinému hlavnímu cíli – vytvoření registru pro vojenské účely. Další nijak nevídanou novinkou se totiž roku 1771 stala povinná vojenská služba. Až dosud se vojáci podle aktuální potřeby najímali za plat – žold (odtud výraz žoldněři) a potom je zase propouštěli domů. Ovšem časté porážky rakouské armády ukázaly potřebu lepšího výcviku vojska, a tak musely obce vysílat při vyhlášených rekrutyrkách do císařské armády určený počet mužů mezi 17-40 lety. A délka vojenské služby? Nadosmrti či do invalidity. Je jasné, že o takovou „čest“ nikdo nestál. Odvádění proto byli především sirotci a synové chudých rodičů. Selští synkové brzy přebírali statek, čímž se od vojenské služby osvobodili nebo se mohli vyplatit.

Zatímco poddaní měli plno starostí, jak v letech všeobecné bídy vůbec přežít, žampašskou vrchnost zasáhla jako blesk z čistého nebe zpráva, že papež Kliment XIV. zrušil 13.8.1773 jezuitský řád. V některých zemích se jeho rozhodnutí prosazovalo s velkými obtížemi a ani Marie Terezie nechtěla dlouho souhlasit. Prý ji přesvědčil až konkrétní důkaz – listy, na nichž jezuitští kněží z pro své nadřazené pečlivě zaznamenávali zpovědi panovnice, její rodiny a mnoha dalších dvořanů. A tak i panství Žampach, sto čtyřicet let spravované jezuitskou

kolejí v Hradci Králové, spadlo, stejně jako ostatní majetek zaniklého řádu, pod správu náboženského fondu.^[214]

Roku 1771 zahájila v Čechách práci urbariální komise, která měla za úkol regulovat rozsah povinností poddaných vůči vrchnostem. Ovšem kvůli odporu ze strany majitelů panství se její činnost protáhla až do konce roku 1775. Mezitím se mezi lidmi vzniklo přesvědčení, že jim vrchnosti a panští úředníci záměrně utajují císařův „zlatý patent“ přinášející svobodu, zproštění od roboty, desátků a tělesných trestů.

Napětí a nejistota přerostly v lednu 1775 ve vzpouru, rozšiřující se z panství Teplice nad Metují po celých severovýchodních Čechách. Odezvu našla i ve zdejší oblasti. *„Na panství Landskronským ves Dolní Dobrouč i jinší některé též se zdvihati počaly. Žamberští a kyšperský také robotovat přestávali, však ale od málo vojska přinuceni byli, nemnohý jejich byli trestáni. Při statku žampachském jenom jediná vesnice Hnátnice robotovat nechtěla, však ale hned druhého dne pro zachování obecného pokoje purkrabí jim něco roboty na čas ulevil a tak opět do míru uvedena byla, k výstraze však jiným nejhorší buřiči, totiž Franz Sklenář, Josef Doskočil, Václav Doležal v Královém Hradci čtvrt léta šatlavou a arestem stíženými byli.“*^[215]

Povstalecké houfy táhnoucí z různých směrů na Prahu rozehnalo v březnu vojsko. Stejně skončily i drobné lokální revolty, ale ve svém důsledku uspíšily vydání robotního patentu Marie Terezie pro Čechy a Moravu, který vešel v platnost 15.8.1775. Podle něj robotovali podruzi bez rozdílu pohlaví a poddaní, vlastníci jen malý pozemek, 13 dní. Majitel chalupy, z níž plynula daňová povinnost od 57 krejcarů ročně, musel pro vrchnost odpracovat 26 dní v roce. Hospodář, platící 9 zl. 30 kr., měl robotní povinnost 3 dny v týdnu (tzv. pěší robota), čtvrtláník s berním závazkem 14-15 zl. pracoval na panském stejně dlouho s jedním kusem dobytka (tzv. potažní robota). Celoláníkům ukládal patent zajistit týdně 3 dny potažní roboty se čtyřmi kusy tažného dobytka a k tomu shodný rozsah ruční práce. Robotní povinnost se nevztahovala na poddané starší 60ti let, vysloužilé vojáky, pokud neměli vlastní chalupu, invalidy a děti sloužící u rodičů.

Jaro 1775 bylo hektické i z jiného důvodu, neboť „z náhlého tání taková povodně povstala, kterou okolní lidé ani nepamatovali, tak že v Žamberku v podměstí všechny mosty pryč odnesla, mnohý stavení podemlela a některý pryč odnesla, i též se stalo u Kyšperka, kde

mnoho dobytka utonulo a lidí, aby své živobytí zachovali na střechy utíkat museli.“^[216] Taková přírodní pohroma musela jistě zanechat stopy i na dlouhoňovických hospodářstvích, a tak se zdá, že o poddanské rebelii se hodně diskutovalo, ale více starostí dělala lidem vlastní podmáčená pole. Možná také více věřili proroctví vlašského kněze Františka Santilioniho, jehož tištěná podoba se prodávala každém jarmarku. Říkalo se v něm, že magické sedmičky (rok 1777) všechno v dobré obrátí.

Roku 1776 byl dvorní rada František Antonín Raab jmenován ředitelem všech komorních a bývalých jezuitských panství, na nichž se pokusil o první pozemkovou reformu v českých zemích, označovanou podle něj jako „raabizace“. Šlo o likvidaci neefektivních vrchnostenských dvorů a rozdělení dominikální půdy do dědičného, tzv. emfyteutického nájmu mezi drobné rolníky vázané jen odvodem pevného peněžitého platu za čínži a zrušenou robotou. Protože půda se zpravidla přidělovala v takovém rozsahu, aby užívala jednu rodinu – familii, byli noví hospodáři nazýváni familianty. Prvních deset let měla vrchnost dostávat za pronajatou půdu jen peněžní splátky, a pak podle nově uzavřené dohody buď finanční nebo naturální čínži. Familianti povinni robotou, tzn. ti, kteří před tím již měli nějaké pozemky, se z ní mohli vykoupit. Namísto třináctidenní pěší roboty se ročně platil 1 zl. 30 kr., domkaři z 26tidenní pěší roboty hradili 3 zl. ročně, chalupníci za pěší robotu 3 zl. a 21 kr. z každé měřice pozemku. Kdo byl povinen potažní robotou, platil 6 zl. z chalupy a 21 kr. z měřice pronajaté půdy.

Na žampašském panství proběhlo rozdělení dominikálu mezi poddané roku 1777^[217].

Neutěšená hospodářská a populační situace v Čechách přivedla Josefa II. k vyhlášení mnoha dalších nařízení a patentů, které výrazně ovlivnily život venkovanů. Naplnění snů předchozích generací představoval tzv. patent o zrušení nevolnictví z 1.11.1781. Zbavil poddané osobního područí vůči majiteli panství a zavedl vztah založený na věčné vázanosti, spojené s držením gruntu. Již nebylo třeba svolení vrchnosti ke stěhování z panství, k oddávkám, studiu ani k řemeslu. Po stránce ekonomické mělo velký význam rozšíření vlastnického práva k zakoupené nemovitosti, včetně jejího možného zadlužení do dvou třetin hodnoty a odkazu gruntu rodině posledním pořízením

Josef II. chtěl na úpravu robotních povinností a odstranění nejtěžších překážek bránících hospodářskému rozvoji vesnic navázat zavedením nové daňové soustavy, tzv. josefinského katastru. Zpoplatněním veškeré půdy, ať poddanské, vrchnostenské či církevní, podle stejných zásad se břemeno státních daní, až dosud ležící převážně na bedrech poddaných, mělo od 1.11.1789 rovnoměrně rozložit i mezi ostatní vlastníky pozemků – šlechtu, duchovenstvo a města. Josefovu snahu o ekonomické posílení zemědělských usedlostí dovršil patent o náhradě roboty a urbariálních povinností za stálou, přesně stanovenou finanční částku, platný od 1.11.1790. Zemská daň a dávka odváděná vrchnosti podle něj nepřevyšovala 30% výnosu gruntu a ze zbytku měli rolníci bez problémů uhradit výživu rodiny, náklady na hospodářství i obecní, školské a církevní dávky.

Josef II. náhle zemřel 20.2.1790, sotva čtyři měsíce po zavedení jeho berní a urbariální soustavy. Už po několika dnech podala šlechta rezolutní žádost o návrat k dřívějším poměrům. Nový panovník Leopold II. pod jejím tlakem ještě v dubnu a květnu téhož roku obnovil stav existující před rokem 1789. Ovšem i nadále se každá vrchnost mohla s poddanými dohodnout na výkupu osobních i naturálních povinností. K trvalému odstranění roboty, tzn. k jejímu rušení za stálý plat, však došlo do roku 1794 pouze na 117 panstvích, a to převážně na těch, jež byla pod státním dozorem. Ačkoliv se tedy nejdůležitější Josefovy reformy v praxi nikdy neuplatnily, prostí lidé na ně nezapomněli a osoba Josefa II. i jeho náhlá smrt se nadlouho staly předmětem mnoha dohadů a pověstí.

Kromě změn v právním postavení poddaných přinesla poslední čtvrtina 18. století zavádění nových zemědělských plodin a postupů. Na polích se ve větší míře objevily zejména brambory. Rostlina, známá již několik století, se dlouho využívala jen v několika oblastech jako zimní krmení pro dobytek. Ovšem v čase hladomoru roku 1771 je začali lidé jíst jako náhradní potravu a od té doby přikazovaly státní vyhlášky z obavy před další neúrodou povinné pěstování brambor po celé zemi. Ukázalo se, že ve srovnání s obilím dávají mnohem vyšší

výnosy, mohou se pěstovat v kopcovitém terénu s málo úrodnou půdou a nepříznivým klimatem a nejsou náročné na kultivaci půdy. Všechny tyto vlastnosti z nich dělaly ideální plodinu pro zdejší podhorskou krajinu.

Tehdy už zdejší panství vlastnil Roch ze Schönlinden^[218], který jej koupil od náboženského fondu roku 1806. Po něm následoval od r. 1817 František Wünsch, jehož syn Antonín postoupil majetek roku 1822 rodině Novákových. V těch časech došlo k přestavbě jezuitské rezidence na klasicistní zámek^[219] a na jižním křídle vyrostly i nové hospodářské budovy.

[1] na území Polska

[2] František Skála, Kyšperk. Historický nástin stavebního vývoje města Kyšperka, 1948, str. 120

[3] Za předka rodu se označuje Všebor, jehož syn Kojata, byl r. 1061 správcem bílinského kraje. Dále je např. znám r. 1103 Hrabíše, rádce knížete Bořivoje, r. 1109 správce Prahy. Na Bělínsku vlastnili statky Hrabíše (1180-97 komorník, † 1207) a Slavek (Slavibor), r. 1196 zakladatel kláštera v Oseku, 1222 nejvyšší komoří. (Ottův slovník naučný)

[4] služebník

[5] J. V. Šimák, Hrady Zebín a Vysejonis z roku 1289, Český časopis historický 23, str. 391-399

[6] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 96 (FRB IV., str. 67). Dalimilova kronika :

Časté boj s Němci jmieváchu
Pak Čstibor z Lipníka okolo Prahy,
Jaroslav Jablonský okolo své dráhy,
z Albrechtic Mutyné Skvořovský,
z Uhriny Vsi Mutyné Vizěčovský,

Tas Viesenburský, **Beltram s trúbú Zebínský,**
pan Hynek, slovnítný rytieľ, vojensky
cizozemcě podstúpi
a tu jich mnoho zhubi

[7] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 71

[8] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 55

[9] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 55

[10] stejné možné vysvětlení uvádí i Dobrava Moldanová ve své knize „Naše příjmení, Mladá fronta, Praha 1983, str. 72

[11] tomuto určení by odpovídala i ložiska usazenin písčitých slínů a písků, plošně nejvýraznější mezi Horní Čermnou a Lanškrounem, ale přítomná i u Ústí nad Orlicí, České Třebové

[12] doložen v letech 1160-65 (František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 60)

[13] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 51 (RDB IV., č. 2004, str. 866-868)

[14] označované jako velká, vnější či německá kolonizace

[15] až dosud mohli být osadníci z obdělávané půdy bezdůvodně vyhnáni

[16] vžilo se označení svatojiřský (23.4.) a svatohavelský (16.10.)

[17] v případě měst činila tato doba 18 let pokud byla půda již obdělána a 20 let pokud se s její kultivací teprve mělo začít (Stanislav Konečný, O zakládání láně města Poličky“, Polička 1995)

[18] v této souvislosti zřejmě myšleno „přibuzným“ – snad Jenišovi z Kyšperka a Křesislavovi ?

[19] sídlil na hradě Kolštejn na Šumpersku

[20] Zbraslavská kronika, Praha 1976, str. 218, 219

[21] Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (RDB III., č. 70, s. 30)

přibuzenský vztah Křesislava a Petra neznámý (František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 97)

[22] Zbraslavská kronika, Praha 1976, str. 302, zápis vztahující se k roku 1316

[23] Zbraslavská kronika, Praha 1976, str. 314, zápis vztahující se k roku 1318.

[24] Zbraslavská kronika, Praha 1976, str. 347

[25] tj. z České Lípy

[26] Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (RDB III., č. 305, s. 122), František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 60

[27] *Henricus juvenis de Lipa profitetur, se a Johanne, rege Bohemiae etc. in recompensam servitorum suorum ipsi praestitorum titulo feudi accepisse castrum Sampach cum pertinentiis „quod propriis expensis expugnavimus“. Dat. in Bacharaco X. kap. Apr. a.d. MCCCXXIV*

[28] Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (RDB IV., č. 2207, s. 861), František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 97

[29] Liber primus confirmationum ab anno 1354 usque ad a. 1362, edice F.A. Tingl. Praha 1867 (LC I, s. 193); František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 81

[30] Libri primi confirmationum pars altera ab anno 1363 usque ad a. 1369, edice J. Emler, Praha 1874 (LC II., s. 11); František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 46

[31] v polovině 90. let 13. století je uváděn mezi dlužníky pražských bohatých měšťanů (Zbraslavská kronika, Praha 1976, komentář, str. 437), vysvětlení jména : „ze Zampachu“ = původ rodu, „na Kunvaldě“ = místo kde šlechtic sídlil

[32] skutečně je doložen teprve roku 1350

[33] Libri confirmationum I. (1363-1369), ed. Josef Emler, Praha 1874

[34] František Skála, Kyšperk. Historický nástin stavebního vývoje města Kyšperka, 1948, str. 121

[35] Karel IV., Vita Caroli, kapitola XIV.

[36] později mu bylo vráceno potštejnské panství s hradem Velešovem, jež r. 1358 prodal a koupil Krčín; který pak prodal okolo roku 1367 a koupil Střítež u Jihlavy, Mítrov a Vickov; † 1375 bezdětný, majetek přešel na Vaňka

[37] tzv. makovská větev rodu, po r. 1352 drželi Újezdec, Morašice, Makov a Příluku

[38] větev moravská; po r. 1358 drželi Mohelno a později další majetek

[39] Fontes rerum Bohemicarum (FRB IV, s. 511), František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 97

[40] svazek druhý, kniha čtvrtá, folio 364 – uvedeno v písečské farní kronice

[41] volný překlad latinského textu, viz Pamětní kniha farnosti Písečná 1747-1810, díl I., OA Ústí nad Orlicí, kn.č. 209, str. 277

Benesius de Weitmil Tom. 2 lib. 4 pag. 367

Carolus IV imperator militem quem dam Joannem, Panzer dictum, quem ipse imperator peidem (= pridem ?) balthio militari pracinxerat, captum in castro Zampach in latroci, niis, proprii manibus suspendit. Anno 1356

[42] východně od Dlouhoňovic. Ve 3. díle farní kroniky Písečná píše farář o tom, že na faře v Písečné se tehdy (ve 2. pol. 19. století) nacházel „dvooustrý meč jenž jest 2 stopy 10 palců dlouhý, pod 6 palců dlouhou rukovětí, 2 palců široký, odkud do 7 palce široké špiče vyběhá. U rukověti přidělena jest na malík silná 7 palce dlouhá železná příčka a na konci jest 6 palců v objemu silné, dodávající tomu meči zvláštní pánosti. Meč ten vygoral se náhodou na témž vrchu r. 1836 a jest od rezu mnoho strávený“. Farář v zápise ztotožňuje nálež meče s popsanou událostí.

Rozměry meče v současných jednotkách : (1 stopa = 0,316081 m, 1 palec = 0,02634 m) – délka meče 89,6 cm, šířka meče 6,6 cm, špiče 1,3 široká, rukověť 17,1 cm dlouhá, na ní kolmo 19,8 cm dlouhá příčka (po 9,9 cm od středu na obě strany), na konci železná jablko objemu 15,79 cm³

[43] zdroje : Eduard Petiška, Čtení o hradech, zámcích a městech, Praha 1989; Kronika obce Dlouhoňovice

[44] převzato : Jiří Spěváček, Karel IV., život a dílo, Praha 1979, str. 239 - 243

[45] guelfové = papežovi stoupenci ve středověké Itálii, protivníci ghibelinů (středověká italská šlechta, podporující Hohenštaufy a německého císaře proti papeži)

- [46] Zbraslavská kronika, Praha 1976, komentář, str. 505
- [47] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995
- [48] Jiří Spěváček, Karel IV., život a dílo, Praha 1979, str. 659
- [49] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 92
- [50] Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (RDB III., s. 967, s. 377), František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 97
- [51] Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (RDB IV., č. 1644, s. 653, č. 1653, s. 657), František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 97
- [52] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 97
- [53] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 97, Pozůstatky desk zemských Království českého roku 1541 pohořelých II, ed. J. Emler, Praha 1872, str. 430-31
- [54] Ottův slovník naučný na CD-ROM, heslo „Žampach z Potštejna“, str. 754
- [55] darovací zápis Karla IV. na panství „Žampach se vším příslušenstvím, zvláště i se clem v Mladkově a Kralickými horami“ Čeňkovi z Potštejna datován až 28.8.1367 (Radim Dušek, „Hnátnice“, str. 10)
- [56] tj. poddanské
- [57] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 36; polovina Chocně zůstala v majetku rodu až do r. 1548
- [58] Ottův slovník naučný, heslo Žamberk
- [59] Na Kunvaldě se r. 1368-9 připomíná Jan Svár ze Žampachu (patronátní právo ke zdejšímu kostelu), jenž žil ještě r. 1388, svěčiv zboží své kunvaldské Janovi biskupu Litomyšlskému (František Frič, Sborník kunvaldský, Plzeň 1923, str. 16; František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 46)
- [60] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 74
- [61] kolektiv, Dějiny zemí Koruny české, Praha 1992, str. 133
- [62] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 55
- [63] Liber primus confirmationum ab anno 1354 usque ad a. 1362, edice F.A. Tingl, Praha 1867 (LC I, s. 19, 193); Liber secundus confirmationum ab anno 1369 usque ad a. 1373, edice F.A. Tingl, Praha 1868 (LC III, s. 30), Liber quintus confirmationum ab anno 1390 usque ad a. 1399, edice F.A. Tingl, Praha 1865 (LC V, s. 294); František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 55
- [64] R. 1368 prodali bratři Mikeš a Oldřich ze Závovic svůj majetek v Závovicích a Chromčí Buškovi z Kyšperka, jenž na tomto panství připsal manželce Bohuslavě z Rašovic 200 kop věna; Bohunka téhož roku ovdověla (1368) a znovu se provdala za Viléma z Koberčic; Dr. Jan Březina, Vlastivěda Moravská, Okres šumperský, staroměstský a vízbemský, Brno 1932, str. 218 – není zcela jasné, zda jde skutečně o Buška ze zdejšího Kyšperka - neověřováno
- [65] Ze starých letopisů českých, Praha 1980, ze staročeského originálu převedli J. Porák, J. Kašpar, str. 48, 472; stěžný list poslaný do Kostnice 2.9.1415 podepsalo 452 šlechticů, kteří k němu připojili své pečeti. Protest byl napsán v osmi souhlasných exemplářích, neboť k jednomu listu nemohly být všechny pečeti přivešeny. Dnes je dochován jen jediný list (č. 2); „Téhož roku se konal v Praze velký sněm pánů z Čech i z Moravy... Poslali do Kostnice list a přivešili své pečeti páni, rytíři i panoši. A psali takto : vy jste nás potupili, když jste nám upálili naše mistry; my jsme na nich neshledali žádné bludy ani kacířství, ale naopak byli to věrní a praví vykladači Pisma svatého.“
- [66] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 53
- [67] resp. Viktorina z Kunštátu, otce Jiřího z Poděbrad
- [68] Mikeš ze Žampachu, který se r. 1410 přimlouval za Husa a 1415 podepsal protest proti jeho upálení a 1421 zápis sněmu čáslavského (A. Sedláček, Hrady II., str. 126) – Vavřinec z Březové, Husitská kronika, Praha 1979, přeložil František Heřmanský, poznámky, str. 374
- [69] Půta z Častolovic († 1435) stejně jako Jan Městecký podepsal protest českých pánů do Kostnice, ale přešel k Zikmundovi - Vavřinec z Březové, Husitská kronika, Praha 1979, přeložil František Heřmanský, poznámky, str. 362
- [70] Ze starých letopisů českých, Praha 1980, ze staročeského originálu převedli J. Porák, J. Kašpar, str. 99
- [71] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 98
- [72] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 53
- [73] Ottův slovník naučný, heslo „z Hradce“, str. 731
- [74] tohoto roku byla podle Ottova slovníku naučného zasnoubena s Oldřichem Vavákem z Hradce
- [75] Mariana Žampachová z Potštejna (* př.r. 1554, † 1572^[75]) provdaná r. 1569 za Jana ze Žerotína z linie šumberské a vízburské, sídlila s manželem, soudcem zemským (1480-1482) ve Velkých Losinách, druhá ze čtyř manželek – synové Bedřich, Vilém, Bernard a Zdeněk (poslední tři brzy zemřeli)
- [76] Radim Dušek, Hnátnice, str. 11
- [77] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 98
- [78] popis přestavby převzat : František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 98
- [79] zápis z 25.11.1508 o povolení vedení vodovodu pro Žamberk přes žampašské pozemky se jako svědek uvádí úředník na Žampachu, urozený vladyka Matěj z Kamenice
- [80] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 68; viz zpráva komorníka od zemských desek z r. 1548 s popisem srubu
- [81] Radim Dušek, „Hnátnice“, str. 11
- [82] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 68
- [83] Ottův slovník naučný, heslo „Žampach z Potštejna“
- [84] Libri confirmationum I. (1363-1369), ed. Josef Emler, Praha 1874
- [85] „písečná“ se překládá „sandig“, kdežto „Sandbach“ značí „písečný potok“, tedy potok s písčiny (patrně Hnátický). Jestliže by opevněné sídlo dostalo jméno podle vsi, dala by se spíše předpokládat podoba Sandburg – Písečný hrad či Sandberk – Písečná Hora. Z toho důvodu předpokládám, že nejdříve vznikl hrad s několika poddanými v podhradí a později teprve vesnice.
- [86] v manské službě při hradu Litice doložen roku 1376 Hanko z Křížánek – Ottův slovník naučný, heslo „Křížánka“
- [87] latinská podoba jména, česky patrně Hanka či Hanek (tedy Johannes = Jan)
- [88] tehdy Mikulášův syn Ješek osvědčil, že spolu s bratry Půtou, Čeňkem, Jindřichem a Vaňkem převzal zabavené dědictví (Radovan Dvořák, Choceň. Patnáct kapitol z dějin města. Ústí nad Orlicí 2000, str. 15)
- [89] Radovan Dvořák, Choceň. Patnáct kapitol z dějin města. Ústí nad Orlicí 2000, str. 15
- [90] Ottův slovník naučný na CD-ROM, heslo „Litice“, str. 163,164
- [91] pozdější hofmistr Václava IV. (Radovan Dvořák, Choceň. Patnáct kapitol z dějin města. Ústí nad Orlicí 2000, str. 16), Václav IV. narozen r. 1360
- [92] Dr. Eduard Albert, Paměti žamberské, str. 9
- [93] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 92, údajně RDB IV, č. 915, s. 368
- [94] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 22
- [95] asi 12 km dlouhý
- [96] Hrad Žampach se vším příslušenstvím, zvláště i se clem v Mladkově a Kralickými horami (Radim Dušek, „Hnátnice“, str. 10)
- [97] Ottův slovník naučný na CD-ROM, heslo „Frymburk“, str. 742
- [98] Ottův slovník naučný na CD-ROM, heslo „Litice“, str. 164
- [99] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 92
- [100] str. 7
- [101] Na listině z roku 1408 týkající se žamberské rychty uveden jako svědek Stibor Sturm z Kamenice (Dr. Eduard Albert, Paměti žamberské, str. 4)
- [102] měl za manželku Elišku z Lichtenburka a na Žlebech, dceru Hynka z Lichtenburka; vlastnil ještě Poděbrady, Bučovice, Třebovou a Potštát na Moravě (Ottův slovník naučný, heslo „z Kunštátu“, str. 376)
- [103] Tím už patrně byl Jan Žampach z Potštejna, který zdědil panství po otcově smrti roku 1378
- [104] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 36; Choceň zůstala součástí žampašského panství do roku 1548
- [105] Radim Dušek, „Hnátnice“, str. 10
- [106] Ottův slovník naučný, heslo Žamberk
- [107] Nosislav a Jaroslavice

- [108] Dějiny země Koruny české, I. díl, Praha 1992, str. 190
- [109] Radim Dušek, „Hnátnice“, str. 11
- [110] Ottův slovník naučný, heslo „Žampach z Potštejna“
- [111] Radim Dušek, Hnátnice, str. 11
- [112] Radim Dušek, Hnátnice, str. 11
- [113] Ottův slovník naučný, heslo „z Pernštejna“, str. 509
- [114] Ottův slovník naučný, heslo „Žampach z Potštejna“ : Václav zdědil Mladkov a po Hanuši z Černhausu Mítwald v Kladsku. Zemřel před r. 1555 a jeho majetek převzal bratr Zdeněk. Burjan ujal Hluk a za peníze, vyplacené z podílu po otci, koupil r. 1540 Loutkov, který na čas postoupil sestře Zofce vdané Černčické, ale r. 1548 prodal. Zemřel před r. 1557 a Hluk byl po jeho smrti prodán.
- [115] Radim Dušek, Hnátnice, str. 11
- [116] Radovan Dvořák, Choceň. Patnáct kapitol z dějin města, Ústí nad Orlicí 2000, str. 27; popelem lehlo čtyřicet domů a polovina masných krámů
- [117] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 98
- [118] Radim Dušek, Hnátnice, str. 11
- [119] polovinu Žamberka a Choceň, městečka Mladkov, Králky a Kyšperk, vsi :
- [120] později, roku 1588 tvořilo kromě jmenovaných městeček panství i dvanáct vesnic Morava, Heřmanice, Dolní, prostřední a Horní Levka, Červený Potok, Hejdiš, Bořkovic, Lichkov, Německé Petrovice a Orlice (viz Jaroslav Šůla, Venkovský lid východního Hradecka v letech 1590-1680, Hradec Králové 1971, str. 14)
- [121] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 93, Jaroslav Šůla, Venkovský lid východního Hradecka v letech 1590-1680, Hradec Králové 1971, str. 16; roku 1590 tvořily panství městečko Litice, město Žamberk a vsi Helvíkovice, Pěčín, Kunvald, Kameničná, Záchlumí, Německá Rybná, Česká Rybná, Slatina, Trundorf, Líšnice, Pastviny, Klášterec a Bartošovice
- [122] roku 1574 tvořilo panství městečko Kyšperk a vsi : Horní a Dolní Lukavice, Jankovice, Rotnek, Šedivec, Nekoř, Sobkovice, Lubník, Těchonín, Vlčkovice, České Petrovice, Celný a díl Mistrovic (viz Jaroslav Šůla, Venkovský lid východního Hradecka v letech 1590-1680, Hradec Králové 1971, str. 15)
- [123] Radim Dušek, Hnátnice, str. 12
- [124] Radim Dušek, Hnátnice, str. 12
- [125] Radim Dušek, Hnátnice, str. 12
- [126] Ottův slovník naučný, heslo „Žampach z Potštejna“
- [127] František Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí nad Orlicí 1995, str. 72
- [128] SUA Praha, DZV 18, D 12' - 14 (Jaroslav Šůla, Venkovský lid východního Hradecka v letech 1590-1680, Hradec Králové 1971, str. 16)
- [129] Návaznost panské tvrze a žampašského dvora potvrzuje m.j. zápis v písečské farní kronice z 1. pol. 19. stol. odvolávající se na soudobou zprávu superiora pátera Kravaňského o přepadení žampašského dvora za třicetileté války : „*když prorazili, nemohli zapalovati, u východu do dvoru 5 osob ranili a za mrtvé nechali, 12 pokojů prorazili a trojí dveře železem obité. Odejmul, cožkoliv nalezli, perly, stříbro, zlato, tenké šaty všechny, alby kostelní, sýr, máslo, sůl, maso, ubrusy, servíty etc., kobyl 15 a 2 hřibata. Škoda přišla na 1021 kop míšeňských.*“ Popis hovoří o opevněném panském sídle, ale také o tom, že při rabování odvedli vojáci 15 kobyl a 2 hřibata, která se podle šacovní listiny prokazatelně chovala v hospodářském dvoře. Podle mého názoru se tedy jedná o jediný komplex obytných budov a hospodářských stavení.
- [130] Ottův slovník naučný, heslo „Bukovský z Hustřifan“, str. 887
- [131] Radim Dušek, Hnátnice, str. 12
- [132] Dalšími pozůstalými syny byli Vladislav a Mikuláš. (Ottův slovník naučný, heslo „Bukovský z Hustřifan“, str. 887)
- [133] SUA Praha DZV 26, J 24' (Jaroslav Šůla, Venkovský lid východního Hradecka v letech 1590-1680, Hradec Králové 1971, str. 16), Radim Dušek, Hnátnice, str. 12 : Dostal 1.750 kop, hřebece, 3 klisny, 3 krávy, 60 ovcí a „šatů ložních se 3 lůže, kdyby jich potřeboval“
- [134] údaje o písečské rychtě převzaty z Liberi memorabilium beneficii curatii písečensis in diaccesi Regina – Hradecensi ab Anno 1790, SOA Ústí nad Orlicí, kn.č. 210, str. 319, 320
- [135] Mikuláš koupil r. 1608 Hodečín
- [136] Ottův slovník naučný, heslo „Bukovský z Hustřifan“, str. 887
- [137] Radim Dušek, Hnátnice, str. 17
- [138] opis je uveden ve farní kronice Písečné
- [139] tj. přímé podnikání v režii vrchnosti
- [140] Jaroslav Šůla, Venkovský lid východního Hradecka v letech 1590-1680, Hradec Králové 1971, str. 61, podle zdroje : SOA Zámorsk, Vs Kyšperk, kniha č. 2
- [141] 360 korců při žampašském dvoře, málo přes 120 korců při dvoře hlavenském a 30 korců při křížáneckém dvoře, tj. průměrně 127,5 korce na jednom dvoře, kdežto na sousedním Kyšpersku vychází v průměru 180 korců na jeden dvůr (6 dvorů, sílo se 1110 korců obilí) - Jaroslav Šůla, Venkovský lid východního Hradecka v letech 1590-1680, Hradec Králové 1971, str. 81
- [142] korec = 4 věrtele = 93 litrů = 2.877,321 m²
- [143] Josef Petráň, Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války, str. 22, 23 (průměr zrnovosti na dvorech panství Český Krumlov a Šnekendorf v Podještědí).
- [144] 266 korců x 0,1167 m³ = 31 m³ x 740 (hustota v kg na m³) = 22.971 kg žita; 150 x 0,1167 x 455 = 7.965 kg ovsu; 21 x 0,1167 x 600 = 1.470 kg ječmene; 18 x 0,1167 x 1.330 = 2.794 kg pšenice
- [145] Josef Petráň, Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války, str. 19 (průměr naturální dávky obilí na osobu na dvoře Šnekendorf roku 1624)
- [146] pro zajímavost : z tohoto množství se upeklo asi 3120 liber chleba, tj. 1,7 libry chleba na osobu a den = necelých 0,9 kg (Josef Petráň, Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války, str. 21 – průměr z 1 korce žita 120-135 liber chleba, zde počítáno 130)
- [147] 24 korců, 1 věrtele a 2 čtvrtí žita pražské míry na chléb (tj. 24,375 korce), 3 korců na mouku na kaši a 3 ½ korce ječmene na kroupy pro základní vyživení 5 osob dvorské čeledi 1 korec pražské míry = 93,1 litru, tj. 0,0931 m³ 24,375 x 0,0931 = 2,27 m³ x 740 = 1.589 kg žita na chléb; 3 x 0,0931 = 0,2793 x 740 = 207 kg žita na kaši; 3,5 x 0,0931 = 0,33 m³ x 600 = 198 kg ječmene na kroupy; tj. pro jednu osobu na rok cca 318 kg žita na chléb, 41,4 kg žita na kaši, 39,6 kg ječmene na kroupy
- [148] Pokud veškerou polní práci obstarávali poddaní s vlastními potahy, tak jak uvádí povinnosti poddaných v šacovní listině, pak 12 tažných klisen chovaných v žampašském dvoře sloužilo jako kočárová spřežení.
- [149] Jaroslav Šůla, Venkovský lid východního Hradecka v letech 1590-1680, Hradec Králové 1971, str. 61
- [150] Roku 1638 se na kosteleckém panství chovalo 2.000 kusů ovcí, z nichž se plánoval prodej 300 skopečů po 3 zl., 80ti ovcí po 1,5 zl., za vlna z jednoho kusu měli dostat 2 libry, tj. 1.230 kop výtěžku, omastku z bahnice se počítalo za 18 krejcarů, tj. 257 kop 8 grošů 4 denáry, celkový výnos z ovčiny byl plánován na 2.378 kop 34 grošů. (Jaroslav Šůla, Venkovský lid východního Hradecka v letech 1590-1680, Hradec Králové 1971)
- [151] Obvyklý obsah sudu činil 4 vědra, tj. asi 245 litrů.
- [152] v každé z nich se tedy v průměru vypilo 1.388 litrů piva měsíčně.
- [153] vejmelné obilí = část obilí, kterou odevzdával mlec ze své úrody mlynáři za semletí
- [154] Rozloha panských lesů byla následující : les Lísek na 29 tenat (myšleno patrně čtverečných), tj. 417.600 loket², les U mlířů 1 leč, tj. 518.400 loket², les Křížánky 12 leč, tj. 6.220.800 loket², Velký les za Dlouhoňovicemi 5 leč, tj. 2.592.000 loket², les Prdřojov za Dlouhoňovicemi 4 leče, tj. 2.073.600 loket², celkem 11.822.440 loket² čili 22,8 leč (v taxe zaokrouhleno na 24 leč), což představuje asi 420 ha lesa
- [155] převod jednotek : zemská leč = 6 tenat, tj. 720 loket na šířku i na délku, tj. 36 čtverečných tenat čili 518.400 loket čtv., tj. 18 ha, 13 a a 12 m čtv., takže 1 leč (181.312 m²) = přibližně 1 lán (184.148,16 m²)
- [156] Taxa uvádí 2.400 kop, ale výrazně nahoru zaokrouhluje plochu lesa Lísek
- [157] převod : 1 groš bílý = 7 penězů
- [158] v tomto počtu jsou zahrnuta i dvě kuřata
- [159] kopy - groše
- [160] podle tereziánského katastru náležela zdejší oblast do 7. bonitní třídy, tzn. že se tu v průměru sklízelo trojnásobek výsevku
- [161] zaokrouhleno na celá čísla
- [162] převzato z berní ruly
- [163] navíc ještě Budy s rozlohou 1.735 korců (zdejší poddaní neplatili žádné dávky)
- [164] Josef Pekař, Kniha o Kostí, Praha 1998

- [164] dominikál = půda, kterou obdělávala vrchnost ve vlastní režii
- [165] za Karla IV. se 1 lán = 184148,16 m² = 18,4148 ha
- [166] viz Matematické, fyzikální a chemické tabulky, Praha 1966, str. 86
- [167] stačilo pro roční vyživení necelých 9ti osob
- [168] jak velká byla štika (patrně přádeno) se mi nepodařilo zjistit
- [169] Ottův slovník naučný – heslo „Bukovský z Hustiřan“, str. 887
- [170] Radim Dušek, Hnátice, str. 17
- [171] Jaroslav Šůla, Venkovský lid východního Hradecka v letech 1590-1680, Hradec Králové 1971, str. 128
- [172] viz závěrečná zpráva soupisu poddaných podle víry z r. 1651
- [173] J.A.Komenský, Historie perzekucí, kapitola 53 „Jak zacházeli s obecným lidem“, čl. 16
- [174] SUA Praha, SM R 109/15/25 fol. 183, 184 (Jaroslav Šůla, Venkovský lid východního Hradecka v letech 1590-1680, Hradec Králové 1971, str. 136)
- [175] SUA Praha, DZV 144, B 4'-8 (Jaroslav Šůla, Venkovský lid východního Hradecka v letech 1590-1680, Hradec Králové 1971, str. 101)
- [176] mor [A 20], akutní, vysoce nakažlivé onemocnění, dříve ve velkých epidemiích a s vysokou úmrtností, projevující se nejčastěji ve formě moru dýmějového (bubonického), méně často ve formě plícní. Původce : Pasteurella pestis. Zdroj nákazy : infikovaní hlodavci (krasy, potkani). Přenašeči : paraziti, zejména blechy, nemocný člověk
- [177] E. Albert, K. Chotovský, Paměti žamberské, str. 26 (výťah z městské pamětní knihy)
- [178] v případě horké zimce se mohlo jednat o dva druhy onemocnění :
- a) tyfus břišní [A 01] dříve poměrně časté celkové akutní infekční onemocnění, postihující zejména zaživací ústrojí a projevující se těžkými a častými průjmy se ztrátou tělních tekutin. Původce : různé typy Salmonell, nejčastěji Salmonella typhi murium. Přenos : Požití potravinářských, zejména masných výrobků, bakteriálně prvotně nebo druhotně znečištěných, dále infikovaná vejce, zejména kachní
- b) tyfus návratový (evropský) [A 68] akutní infekční onemocnění s opakujícími se horečnatými záchvaty. Původce : Spirosoma Obermaieri (borrelia recurrentis). Přenašeč : veš
- [179] Pamětní kniha farnosti písečské 1747 – 1810, OA Ústí nad Orlicí, kniha č. 210, str. 166; v Lichkově prý přežilo mor pouze šest rodin (Jaroslav Šůla, Venkovský lid východního Hradecka v letech 1590-1680, Hradec Králové 1971, str. 118, na základě knihy Franze Vietha, Grulich, str. 19)
- [180] Liberi memorabilium beneficii curati písečzensis in diaccesi Regina – Hradecensi ab Anno 1790, SOA Ústí nad Orlicí, kn.č. 210, str. 166
- [181] Liberi memorabilium beneficii curati písečzensis in diaccesi Regina – Hradecensi ab Anno 1790, SOA Ústí nad Orlicí, kn.č. 210, str. 166 : *Téhož roku 4. Junii po poledních vojáci začali dvorec žampaský dobývatí (byli jsou vojáci po generál. Colloredo ležícím u Glacka pod řízením jak se praví Vinciano... - Jeroným Colloredo (1582-1638) bojoval v císařské armádě. Byl pověřen obranou Slezska, ale po neúspěšné bitvě byl roku 1634 uvězněn. V roce 1636 utrpěl novou porážku ve Francii a dva roky nato padl v boji. (Petr Mašek, Modrá krev, Praha 1992, str. 44)*
- [182] představeného jezuitské koleje v Hradci Králové
- [183] Liberi memorabilium beneficii curati písečzensis in diaccesi Regina – Hradecensi ab Anno 1790, SOA Ústí nad Orlicí, kn.č. 210, str. 166
- [184] Liberi memorabilium beneficii curati písečzensis in diaccesi Regina – Hradecensi ab Anno 1790, SOA Ústí nad Orlicí, kn.č. 210, str. 166
- [185] Dr. Ed. Albert, K. Chotovský, Paměti žamberské, Vídeň 1889, str. 26
- [186] Liberi memorabilium beneficii curati písečzensis in diaccesi Regina – Hradecensi ab Anno 1790, SOA Ústí nad Orlicí, kn.č. 210, str. 166
- [187] Taxa čili šacovní listina uvádí jen jména budských osedlých r. 1620 bez jejich sociálního zařazení
- [188] 1 strych (korec) = 800 čtv. sáhů = 2.877,321 m² = cca 0,288 ha; 1.680 strychů = 483,84 ha
- [189] Hnátice 15 správně zařazených – 12 neoprávněně zařazených, Písečná 4-15, Hejnice 3-2, Dlouhoňovice 2-0, Hlavná 1-1
- [190] sedláci – 1299 strychů : 334,2 + 263,3 = 587,5 strychů osetých pozemků + 298,8 strychů úhoru = 886,3 strychů, neobděláno 412,7 strychů, tj. 31,8 %, obděláno 68,2 %
- [191] Josef Petráň, Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války, str. 22, 23 (průměr zrnovosti na dvorech panství Český Krumlov a Šnekendorf v Podještědí).
- [192] Josef Petráň, Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války, str. 19 (průměr přírodní dávky obilí na osobu ne dvoře Šnekendorf roku 1624) : pro základní vyživení 5 dospělých osob 24 korců, 1 věrtele a 2 čtvrtí pražské míry žita na chléb, 3 korců na mouku na kaši a 3 ½ korce ječmene na kroupy
- [193] 30,5 korce, 1 věrtel, 2 čtvrtě = 2.840 + 23,3 + 11,7 = 2875 litru obilí na 5 osob = 575 litru obilí na jednu osobu = cca 6 koreč obilí
- [194] v Kyšperku jich bylo r. 1651 šest, v Žamberku r. 1661 deset
- [195] chalupníci – 363 strychů : 83,1 + 61,2 = 144,3 strychů osetých pozemků + 72,2 úhoru = 216,5 strychů, neobděláno 147,5 strychů, tj. 40,6 %, obděláno 59,4 %
- [196] přikláním se k témuž názoru, který publikuje Dr. František Musil ve své práci „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, str. 100, 101
- [197] Tato nejstarší část se dnes nachází na jihovýchodním nároží zámku a již na přelomu 17. a 18. století k ní byla přistavěna kaple vysvěcená roku 1702.
- [198] Na Čáslavsku se poprvé objevily příznaky povstání již v lednu, znovu pak v březnu a dubnu a rozšířily se i do kraje Chrudimského a Hradeckého. Na potlačení povstání bylo povoláno vojsko, které porazilo selské houfy v západních Čechách; ve východních Čechách byla svedena bitva u Čestína v kraji Čáslavském. Kdo z nevolníků v této bitvě byl chycen se zbraní v ruce, ten byl pověšen. Stejně bylo potlačeno i povstání na Broumovsku a Policku. Tři vůdčové tohoto povstání byli popraveni na broumovském náměstí. Stejný osud stihl 13.8.1680 vůdce povstání na Litomyšlsku, kde „pro tak těžké a ohavné přečinění jiným ku příkladu a ostrachu Lukáš Pakosta kolem zhýry dolů lánám a do něho vpleten, Matěj Abraham a Jan Černý Uher mečem pokutováni, na kolo vloženi a všichni tři tak s koly po povětrí pozduženi. Jíra Lorenců, Pavel Beybl a Jakub Čížek provazem na hrdle trestáni“. Posledním dvěma byla dána milost na popravěšti. (Jíří Frajdl, Vlastimil Zikmunda, „Listy z dějin Východních Čech“, Východočeské nakladatelství Havlíčkův Brod 1965)
- [199] Na kyšperském panství bylo tehdy sedm dvorů, na žamberském devět.
- [200] Pamětní kniha farnosti písečské 1747-1810, OA Ústí n. Orl., kn. č. 210, str. 166
- [201] podle výměry pozemků uvedené v revizitaci berní ruly 1677
- [202] na jeho místě vznikla osada Křížánky
- [203] údaj z poč. třicetileté války (taxa)
- [204] Salomenu, patrně manželku Jana Doskočila, uvádějí matriky 29.1.1696 dosud v Dlouhoňovicích a 19.12.1696 již v Písečce
- [205] Pamětní kniha farnosti písečské 1747-1810, OA Ústí n. Orl., kn. č. 210, str. 166
- [206] Pamětní kniha farnosti písečské 1747-1810, OA Ústí n. Orl., kn. č. 210, str. 166
- [207] Dr. Ed. Albert, K. Chotovský, Paměti žamberské, Vídeň 1889, str. 28
- [208] Dr. Ed. Albert, K. Chotovský, Paměti žamberské, Vídeň 1889, str. 28
- [209] Kunvaldská kronika Antonína Kodýtky 1740-1786, Choceň 1970, str. 11
- [210] Dr. Ed. Albert, K. Chotovský, Paměti žamberské, Vídeň 1889, str. 28
- [211] tj. 37,5 kg mouky, cca 297 kg sena, přes 333 kg slámy, více jak 4.409 litrů žita, 717 měřic, 44.526 litrů ovsy a 104 kg řezanky. (Pamětní kniha farnosti písečské 1747-1810, OA Ústí n. Orl., kn. č. 210, str. 367-9)
- [212] Pamětní kniha farnosti písečské 1747 – 1810, OA Ústí n. Orl., kn. č. 210, str. 97 – 100
- [213] V běžném životě se takovéto jmenné kolize řešily užíváním přezdivek.
- [214] Frant. Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí n. Orl. 1995, str. 102; Matice náboženská (fundus regionis), veřejný, subsidiární fond pro církevní potřeby. Císař Josef II. nařídil, aby jmění zrušených klášterů, kostelů, bratrstev, beneficií atd. bylo svedeno do jednoho fondu, užívaného pod správou státu k účelům katolické církve, zvláště pak k dotování obročí.
- [215] Pamětní kniha farnosti písečské 1747 – 1810, OA Ústí n. Orl., kn. č. 210, str. 97-100
- [216] Pamětní kniha farnosti písečské 1747 – 1810, OA Ústí n. Orl., kn. č. 210, str. 97-100
- [217] Pamětní kniha farnosti písečské 1747 – 1810, OA Ústí n. Orl., kn. č. 210, str. 97-100
- [218] Frant. Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí n. Orl. 1995, str. 102
- [219] Frant. Musil, „Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí“, Grantis, Ústí n. Orl. 1995, str. 102